

Zpravodaj

PRO PŘÁTELE RODOPISU A HERALDIKY

Ročník I., 1969

Číslo 7-8

Jaroslav Honc

Pražští a třeštické Třeštické 1523-1562,
třeštickovsky velkostatek Teplice-Lázně a
rozšířování pramenné základny
genealogie

Měšťanská erbovní rodina Třešticků z Hyršova zůstala genealogickou literaturou let 1859-1906 téměř nepovšimnuta. A. Schimon ji r. 1859 do svého seznamu šlechty nepojal a tak ji do odborné literatury uvedl až r. 1886 R.J. Meraviglia/str. 41/, který našel i nobilitační privilegium z r. 1530 na erb a na predikát "z Hyršova" pro čtyři měšťany, mezi nimiž je i Šimon Třeštický a jeho bratr Jan, i zápis o koupi velkostatku Teplice Šimonem Třeštickým r. 1537 a dohadem o dědickém převodu Teplic bratrovi Janovi. Nobilitační záznam podle kopiáře III stručně pak regestoval i A. Doerr r. 1900 /str. 290 / a proto ve své bibliografii mohl Č. Zíbrt v téže roce zaregistrovat jen údaje Meravigliovy /str. 480/. Ještě r. 1906 neměl A. Sedláček patrně o rodu Třešticků z Hyršova žádný faktografický materiál, pokládal navíc rod za ryze měšťanský a proto jej mezi své monografie šlechtických rodů, které psal pro

Ottův slovník naučný, vůbec nezařadil. Při dějinách velko-
statku Teplice r. 1923 však již i trhový zápis Š. Třeštíka
o koupi Teplíc r. 1537 i jeho závět z r. 1543 v deskách zem-
ských znal /Hrady XIV, 152/. Po A. Sedláčkovi již nikdo neměl
tak široké genealogické zájmy a heuristickou základnu a
proto monografická studie Zdenka Pokorného "Třeštíkové z Hyr-
šova. Rodopis měšťanské rodiny plzeňské z XVI. století"/Zpra-
vodaj kroužku přátel rodopisu a heraldiky při městském archí-
vu v Plzni, I, 6-23/ se r. 1969 spokojila jen se zprávami Mera-
vivigliiovými a Doerrovými a zaměřila se na nevytřezené prame-
ny bohatého Archívu města Plzně, především na městské knihy
a na paměti Stehlíků, dokumentující vývoj rodu Třeštíků v II.
a v III. generaci. Přesto však zatím vedle Sedláčkových zjiš-
tění z r. 1923 snesla česká historiografie několik nových a
závažných pramenných zpráv k dějinám rodu Třeštíků a rozšíři-
la tak pramennou základnu k úplnějšímu poznání jeho vývoje.

J. Teige při shromažďování pramenů k dějinám domu U zla-
tého slunce na Starém Městě v Praze /čp. 556/ našel a publi-
koval r. 1910 řadu záznamů z rukopisů 2109, 534, 2142, 100 a 2129,
2118 Archívu hlavního města Prahy a z kopiaře komory z let
1543-50, obsahující kupní smlouvy třeštíkovského domu v Pra-
ze, svatební smlouvu Šimona Třeštíka i jeho poslední vůli a
akta ke sporu o pozůstalost Šimona Třeštíka, vedenou u měst-
ské rady staroměstské mezi Janem z Hyršova a Třeštíkovou vdo-
vou /str. 585-598/. M. Vavroušková r. 1935 při své edici kva-
ternu trhového červeného desk zemských použila pro aparát
vydané závěti Šimona Třeštíka z r. 1543 a pro vysvětlení kon-
fiskace třeštíkovského velkostatku Teplice i Teigova záznamu

z kopiaře z r. 1544 i své podklady osvětlující dlužnické zá-
vazky Adama Lva z Rožmitálu, předešlého majitele Teplíc, tak-
že rojeň doplnila stručné údaje A. Sedláčka z r. 1923, ale pře-
devším přispěla k vyjasnění spleťtých souvislostí Vřesovcov-
ského ujetí velkostatku Teplíc po Šimonovi Třeštíkově a dopl-
nila tak podstatně pramennou základnu třeštíkovské genealo-
gie. Předtím ještě r. 1930 stručně evidovala Šimona Třeštíka
ve funkci perkmistra viničních hor v Praze pro období 1535 -
1537 M. Válková-Fryzková. Na řadu dokladů o majetku a vinařské
činnosti Š. Třeštíka, někdejšího perkmistra, upozornila H.
Janderová ve své studii o úřadu perkmistra viničních hor v Pra-
ze po r. 1547. Početné další příspěvky k dějinám rodu Třeští-
ků jsou i v dalších zachovaných archivních pramenech městské-
ho archívu v Praze a t. zv. Staré manipulace Státního ústřed-
ního archívu. Z takto rozšířené pramenné základny teprve vy-
nikne význam Šimona Třeštíka a dluh plzeňské geneologie vůči
plzeňskému rodákovi, který prošel romantickou a bohatou život-
ní cestou, stal se ve svých 35 letech jako zámožný pražský
měšťan, vinař a finanční odborník šlechticem a ve svých 42
letech majitelem jednoho z největších českých panských velko-
statků Teplíc pod Krušnými Horami a pánem několika set podda-
ných žijících v oblasti teplického panství na ploše asi 90
km², jehož cena se rovnala hodnotě nejméně 100 plzeňských
pravovárečných domů. Majetek Šimona Třeštíka, sotva 50 let-
ho, zabral po jeho náhlé smrti král Ferdinand, obvinil jej
dodatečně z defraudace státních peněz a plzeňským příbuz-
ným ponechal jen malou část. Vzestup plzeňské řemeslnické

rodiny na začátku 16.století, její zbohatnutí a získání šlechtictví by samo o sobě bylo jen jedním z početných dokladů, jak ekonomicky příznivé bylo celé období let 1471 - 1547 pro města jako celek i pro jednotlivé měšťanské rodiny. Mimořádné pozornosti však zasluhuje vzestup a pád plzeňského Šimona Třeštíka, protože je dokladem maxima, kam až výjimečně schopný jedinec v několika málo letech mohl svou kariéru dovést. Navíc spojení Šimona Třeštíka s Adamem Lvem a s Volfem Vřesovcem je pozoruhodnou analogií pozdějších pernštejnských, rožmberských, gutnštejnských i jiných finančních úpadků, protože Š. Třeštík vyrostl na křídě rodiny Lvů z Rožmitálu, tak vřele vítané ostatními českými panskými rody i samotným králem Ferdinandem a není proto divu, že jeho finanční schopnosti a věrnost katolictví neunikly pozornosti mladého krále Ferdinanda, který pro Čechy hledal a protěžoval jedince schopné realizovat jeho finanční politiku i cíle náboženské. Jako pravému vladaři přitom byli vítáni jedinci, kteří mu byli vděční za své postavení, bohatství a vliv a které by kdykoliv on naopak svým vlivem mohl kdykoliv srazit zpět.

Šimon Třeštík si s manželkou Annou koupil 21.ledna 1523 v Praze v Celetné ulici dům č.556 za 157 kop českých grošů a stal se staroměstským měšťanem. Cena domu svědčí o jeho střední velikosti a o složitých předběžných finančních jednáních, protože obvykle bývají trhové ceny zaokrouhlené. Nepochybně byla koupě pražského domu umožněna inkasem otcovského dědictví v Plzni, které ujal Šimonův bratr Jan s povinností vyplácet polovici jeho ceny Šimonovi. Získaný dům byl obdobou domů na staroměstském náměstí, tedy bez řemeslnické dílny, jen

110

s právem výčepu a s ubytovací kapacitou využívající výhodné polohy na hlavní ulici. Předchozí majitel od r. 1505 Pavel, písař v městském úřadu šestipanském, jej nepochybně vlastnil a snad zavedl jako zájezdní hostinec, obdobný našim hotelům. Neshod mezi jeho dědici právě r. 1523 využil Šimon Třeštík z Plzně a dům od nich koupil. Již v prvních svých pražských letech se úspěšně v Praze etabloval, ovdověl a 25.ledna 1527 uzavřel novou svatební smlouvu s Kateřinou, bohatou vdovou po novoměstském měšťanovi a pivovarníkovi Bernartovi Němečkovi. Smlouva zdůraznila vzájemné dědické nároky obou manželů na jejich vlastní majetky a je stručná, protože patrně ani Šimon ani Kateřina v předchozích manželstvích neměli děti, jejichž práva by jinak smlouva musela zajistit. Manželčin majetek byl později vdovou při pozůstalostním sporu v letech 1544 - 48 označen za větší než majetek Šimona Třeštíka. Skutečně při výčtu majetku Šimona Třeštíka v jeho závěti 28. března 1543 tvoří původní třeštíkovský dům v Celetné ulici jen daleko menší část a to i tehdy, když nejcennější objekt manželčina přínosu, Válkovský dům a pivovar na Václavském náměstí, již byl prodán a manželé bydleli v Celetné ulici. Jisté i větší část dalších nemovitostí získal Třeštík sňatkem s Kateřinou Němečkovou: v tehdejší zemědělské a rekreační oblasti Prahy začínající u horního konce Václavského náměstí měl pole mezi Volšany a Strašnicemi, stodoly v Krakovské ulici, domek ve Smečkách a vinici se štěpnicí u Vltavy na košířském břehu. Konjunktura vinnarského a zemědělského podnikání v období okolo r. 1526 právě vrcholila, ceny vína i zemědělských výrobků rostly a odbyt a prosperita domu v Ce-

letné stoupala, když se po r. 1526 do Prahy znovu soustřeďoval panovnický dvůr a úřady. Třetím životním krokem úspěšného Šimona Třeštíka bylo získání erbu a šlechtického predikátu "z Hyršova" 10. ledna 1530. Nákladnost takového kroku byla asi důvodem, proč se přitom spojil s dvěma jinými pražskými bohatými měšťany, s pivovarníkem, vinařem a finančníkem Matějem Myslíkem a pivovarníkem Janem Němečkem, patrně svým švagrem. S nimi byl do erbovního společenství pojat i plzeňský bratr Šimona Třeštíka Jan, aby výhody šlechtického stavu využila celá rodina, když Šimon Třeštík byl bezdětný. Až potom ovšem byl majetkový i společenský růst Šimona Třeštíka sice rychlý, ale v rámci městkého stavu ne zcela výjimečný. Zůstává měšťanem, úspěšně na svých pozemcích pěstuje ve velkém víno, takže je r. 1535 na dvě léta zvolen perkmistrem, tedy správním i soudním představitelem majitelů pražských vinnic i vinařů a teprve odvážné finanční transakce jeho volným finančním kapitálem jej z řad nejbohatších pražských měšťanů vyvedly ještě výše mezi velkostatkářskou šlechtu.

Do r. 1537 nashromáždil bohatý bezdětný plzeňský rodák Šimon Třeštík částku 4675 kop českých grošů, nepochybně z největší části díky vlastní výrobě vína pro šenk ve svém domě a díky své režijní zemědělské výrobě, která jej činila neodvislým na situaci na trhu a naopak znásobovala jeho riziky. Tento svůj volný kapitál však neumísťoval do nákupu nových měšťanských domů nebo do obvyklých půjček na šestiprocentní úrok, jako jeho spoluměšťané. Riskoval jej a půjčil jej patrně českému pánovi Adamovi Lvovi, dědici třetího největšího majetkového šlechtického majetku v Čechách po Pernštejnovi

a Rožubarkovi a ocitl se tak vzápětí ve věru nejvyšší finanční i mocenské politiky. Král Ferdinand neprodloužil zástavní lhůty a své záruky bohatému a mocnému nejvyššímu purkrabíu Zdeňkovi Lvovi /zemř. 1535/ a jeho synovi Adamovi a stal se tak bezprostředním strůjcem pádu této spolehlivé katolické rodiny. Adam Lev se ocitl v králově nemilosti a ztratil nejen téměř celý otcovský majetek, ale především finanční kredit a maršle bojoval s nápoem věřitelů, aby mohl zůstat v Čechách a aby se nemusel vystěhovat na Moravu, kam jej věřitelé nemohli stíhat. Pomoc Šimona Třeštíka Adamovi Lvovi by bývala takovou záchranu Adama Lva v Čechách umožnila alespoň načas, protože Lvovi zbývalo ještě několik velkostatků, mezi nimi Teplice pod Krušnými Horami. V listopadu 1537 však i ten musel být obětován, aby získal hotové peníze na krytí otcových finančních závazků a na udržení lvovského velkostatku Blatná - Rožmitál a Velhartice, i když bylo zřejmé, že jejich ztráta a odchod na Moravu budou neodvratné. Partnerem Adama Lva v jeho posledním boji se stal jeho víceletý finančník měšťan Šimon Třeštík. Dal tehdy Adamovi Lvovi k dispozici hotových 1695 kop gr.č. a převedl na něho svou pohledávku 1080 kop gr.č. vůči městu Roudnici, takže nároky Šimona Třeštíka svou výší 7450 kop gr.č. právě dosáhly částky, na kterou si Adam Lev cenil svůj velkostatek Teplice. Uzavřeli proto spolu trhovou smlouvu, kterou Lev Třeštíkovi prodal za 9000 kop grošů českých Teplici i se šesti vešnicemi, které zatím A. Lev v částce 1550 kop zastavil a jejichž výplatu Třeštíkovi z jeho vlastních prostředků od třech zástavních držitelů vyhradil. Smlouva z 12. listopadu 1537 je svědectvím

o bezvýhodné situaci Adama Lva, který se musel spokojit s poměrně nízkou trhovou cenou a s tvrdými podmínkami smlouvy. Na zámku Teplicích a ve dvoře ponechal zařízení a zásoby obilí a sena i koně a pluh a samozřejmě "i to všechno což by hřebem přibito bylo", jak opatrný Š. Třeštík do smlouvy výslovně vsunul. Těživější byly smluvní závazky A.Lva, který musel svým posledním zbylým velkostatkem Velhartice zaručit, že vrátí teplickým poddaným i kostelním pokladnám vypůjčené částky a že nahradí Třeštíkovi celý případný rozdíl ve výnosu velkostatku Teplice, závazně stanoveném v teplickém urbáři, předaném Třeštíkovi při převzetí velkostatku a při tržové smlouvě. Přesto o nátlaku se strany Šimona Třeštíka nemůže být řeči a naopak svědci tržové smlouvy, nejvyšší hofmistr Zdislav Berka, nejvyšší sudí Jindřich Berka, hejtmán pražského hradu Jiří Gerstorf a lyský Jiří Vachtl, byli oddanými stoupenci Ferdinanda, katolíky a přáteli Adama Lva.

Teplickou tržovou smlouvou r. 1537 vyvrcholila životní dráha Šimona Třeštíka, čtyřicetiletého syna plzeňského bečváře, nyní naráz bohatého politického činitele tehdejšího českého království. Lišil se ovšem výrazně od všech jiných členů českého panského a rytířského stavu : byl neurozeným měšťanem, katolíkem, úspěšným i když asi bezohledným finančníkem a majitelem zcela zaplaceného a nezadluženého velkostatku, náležejícího do předposlední nejvyšší velikostní kategorie. Byl si jist svou dobrou pozicí i svých nevýhod vyplývajících z prosazování svého přijetí do rytířského stavu a ani tržovou smlouvou do desk zemských nekládal a riskoval i tady případné právní komplikace. Místo toho svou pozici

ci via facti nadále posiloval. Ještě r. 1537 přijal funkci hlavního stavovského berníka a inkasoval nebo úvěroval částky postupně svolovaných a splácených zemských berní, takže jeho finanční schopnosti a úvěrové možnosti se opět uplatnily a snad právě z této jeho funkce pocházela i pohledávka vůči městu Roudnici ve výši 1080 kop. Již 10. května 1538 bez nesnází od krále Ferdinanda získal mocným listem právo, aby svým majetkem na zemském právu mohl v závěti svobodně disponovat. Král se tím vzdával odúmrtního práva vůči bezdětnému Šimonovi Třeštíkovi a legalizoval jeho vstup do české stavovské obce šlechtické, kam zatím byl nepochybně kolektivem rytířů bez nesnází jako králův favorit přijat. Proto v téže době rezignoval na své pražské měšťanství, "zhostil se" a přestal být členem staroměstského měšťanského kolektivu. Jako šlechtic nyní podléhal jen zemskému právu, avšak právní pořízení o svém domě v Celetné i o ostatním majetku v katastru města Prahy musel činit na městském právu staroměstském. I zde projevil Šimon Třeštík odvahu a bezohlednost, když riskoval trestní stíhání se strany Starého Města pražského, protože neučinil jako šlechtic městské radě požadované prohlášení, kterým by se zavazoval dodržovat městské právo při právních dispozicích svým městským majetkem a mohl být podezříván, že chce porušit ustanovení svatováclavské smlouvy z r. 1517, která měla znemožnit vznik šlechtických exterritorií uvnitř měst. Se stejnou odvahou a pohotovostí využil národního neštěstí r. 1541, když při požáru Pražského hradu shořely i zemské desky a s královským souhlasem již v prosinci 1541 prosadil vložení tržové smlouvy o koupi Tep-

lic z r. 1537 do českých zemských mezi obnovené vklady, které si masově a za ztížené kontroly pořizovali vlastníci šlechtických velkostatků podle svých shořelých zápisů.

V téže době byl Šimon Třeštík nucen zredukovat či zlikvidovat svou režijní zemědělskou výrobní jednotku, tvořenou jeho 10 hektarovou parcelou polí a luk u Volšan a komplexem zahrad a stodol u Václavského náměstí. Způsob provedení svědčí nejlépe o jeho finančních schopnostech, protože obdobně jako jeho erbovní pobratřelec Matěj Myslík i jiní prozíraví majitelé pozemků vhodných pro založení vinic u Prahy rozprodal polovici svého volšanského pole na dvanáct jednorokových i větších parcel za neurčenou nepřilíš vysokou tržovou cenu okolo 30 kop míš. kolektivu bezzemků z Prahy, kteří se mu smluvně zavázali k věčné roční rentě ve výši 12 kop gr.míšených pod ztrátou parcely při nezaplacení renty. Úspěch a zisk z této parcelační akce jej vedl k rozprodeji druhé polovici volšanského pole r. 1543, kde vytvořením 16 dílů rozprodaných 13 člennému kolektivu získal roční pozemkovou rentu 16 kop gr.míš. Svými oběma pozemkovými minireformami projevil Šimon Třeštík pochopení pro vysokou poptávku pražských bezzemků, kteří se chtěli podílet na prosperitě zemědělské a vinařské výroby v nejbližším pražském okolí, vyřešil svou nesnadnou situaci, kdy pro nedostatek času již dobře nemohl na režijní provoz svých polí dozírat, vytvořil na polích "třeštíkovských" dvě prosperující kolonie a své rodině zajistil pevný roční příjem a rentu, reprezentující životní náklady nejméně pro dvě osoby. Majitelé parcel, zvaných losy, přeměnili v řadě případů pole a louky na zahrady a vinice a bez velkých

finančních investic vedle svého povolání nádenického, dlaždicového, valchářského nebo tovaryšského přes své závislé postavení jako podruzi bydlící většinou na horním konci Václavského náměstí a na Poříčí dostali příležitost vybudování vlastní lepší ekonomické základny. Po zásluze uchovali Třeštíkovo jméno pro jeho někdejší pole a nahradili dosavadní označení "pole Válkovské". Druhou parcelační akci již však Šimon Třeštík za svého života právně nedokončil, protože jeho život se blížil ke konci.

O velikonocích dne 24. března 1543 nadiktoval Šimon Třeštík svou závěť jako člen českého zemského práva a příští středu učinil svou druhou závěť jako člen pražského staroměstského práva. Rozhodl, aby velkostatek Teplice po jeho smrti dědil zásadně plzeňský bratr Jan s tou výhradou, že ponechá vdově Šimona Třeštíka Kateřině doživotní užívání velkostatku, pokud ovšem vdova bude ochotna za toto užívací právo vzdát se svého zajištěného věna ve výši 1000 kop gr.č., zapsaného na domě v Celetné ulici a na ostatním Třeštíkově majetku. Vdova by v tom případě byla povinna platit plzeňskému švagrovi Janovi z Hyršova roční apanáž z teplického velkostatku ve výši 50 kop gr.č. a vyplatit jednorázový legát 250 kop manželovu synovci Janovi Rejinkovi/sic! snad Třeštíkovi/ z Plzně a na své náklady pečovat o Annu a Kateřinu, sirotky po manželově strýci Janovi z Hyršova, dcery Anny z Vřesovic a vydat každé při provdání věno ve výši 250 kop. Tyto tvrdé podmínky byly zmírněny tím, že k převzatému velkostatku Teplicím by vdova směla vyinkasovat manželovu pohledávku za 12 svídnických sudů jeho vína /54 kop gr.míš./od šenkýře Pavla Kulhavého. Také svůj

pražský majetek, dům, vinici, pole se s odolou a jiné nemovitosti na městském právu odkázal Šimon Třeštík na doživotí manželce Kateřině a po její smrti bratrovi Janovi a uložil jí obdobně výplatu částky 250 kop odkázané manželem jeho plzeňské neteři Marianě, dceři bratra Jana z Hyršova. Svá všechna ostatní aktiva s výjimkou pohledávky za víno odkázal Šimon Třeštík plzeňskému bratrovi Janovi včetně nedoplatku tržeb za prodaný dům Václavský na Václavském náměstí. Obě závěti jsou právnicky přesně koncipované a jasné a svědčí především o příznivé finanční situaci Šimona Třeštíka nezatížené dluhy. Šimon Třeštík své děti neměl a měl jen jako otcovský poručík vůči dvěma dcerám zemřelého Jana z Hyršova vedle jejich matky vyživovací a vychovatelskou povinnost a povinnost spravovat jejich společnou hotovost ve výši 750 kop gr.č., kterou mu pro ně jejich otec předal. Ze závěti jasně vysvitá úmysl zůstavitele, nedopustit, aby manželka se stala neomezenou vlastnící celého majetku s možností jeho zcizení a současně nesporný nárok manželky na její věno ve výši 1000 kop gr.č. a na doživotní užívání někdejšího společného majetku podle svatební smlouvy z r. 1527. Druhým vůdčím motivem obou závětí byla víra v trvalé spojení velkostatku Teplice s domem a s ostatními nemovitostmi v Praze a v bezkonfliktní převod věnné hypotéky z Prahy na Teplice. Oba úmysly a motivy však nelítostně změnil a zrušil tvrdý postoj Kateřiny vdovy Šimona Třeštíka i krále Ferdinanda po smrti Šimona Třeštíka.

Šimon Třeštík zemřel v Praze již začátkem dubna 1543, protože již 16.t.m. byla jeho závěť vepsána do desk zemských,

a patrně náhle, protože manželka byla mimo Prahu. Vdova Kateřina Třeštíková nemohla zabránit publikaci manželovy závěti na zemském právu, ale o to usilovněji chtěla zabránit, aby závěť na městském právu v Praze byla uznána za právoplatnou. Pokládala se totiž za jedinou a plnou dědičku celého majetku svého manžela, jak to stanovila svatební smlouva a nehodlala své dědické právo omezit stanovením substitučního universálního dědice v osobě svého plzeňského švagra Jana z Hyršova, jak tomu chtěl v závěti její manžel Šimon Třeštík. Opavovala proto sama pražský dům, inkasovala renty od majitelů 28 třeštíkovských losů a užívala celý manželův pražský majetek bez ohledu na závěť a její podmínky. Pro právní anulaci manželovy závěti podnikla na městském soudu nezbytné kroky a při řízení argumentovala tím, že je nejen zákonnou universální dědičkou svého manžela, ale že má i sama jediná morální nároky na jeho majetek, protože Šimon Třeštík získal svůj další majetek a zbohatl jen díky jejímu věnu a dědictví, které daleko převažovalo jeho podíl v jejich majetkovém manželském společenství. Své odbytí doživotním užíváním majetku pokládala za křivdu a výslovně prohlásila, že "kdyby předešlo on Šimon Třeštík statku jejího neměl, byl by statku pozemského /t.j. velkostatek Teplice, J.H./kupovati nemohl... tím statkem jejím i zbohatl a tak přiložením jejího jmění k znamenitému statku přišel".

Pozůstalostní spor mezi pražskou Kateřinou Třeštíkovou mezi plzeňským Janem z Hyršova byl na králův zákaz rozhodnut v neprospěch vdovy, závěť byla prohlášena za platnou

a Kateřině Třeštíkové zbyl pouze nárok na vrácení věna ve výši 1000 kop, které si mezitím nechala již vyplatit. Její prohra byla navíc ztrpčena sporem o vrácení inventáře, který v době svého držení odnesla z domu v Celetné a který od ní soudně vymáhal švagr Jan z Hyršova, nyní nesporný jediný dědic Šimona Třeštíka. Dožila v Praze r. 1548 a svou závětí ještě naposledy svá domnělá práva k manželovu majetku uplatnila a svou při o třeštíkovské dědictví pověřila bohatého a mocného hejtmána Pražského hradu Oldřicha Dubanského z Duban. Závětí Kateřiny Třeštíkové však na zákrok advokátů Jana z Hyršova byla prohlášena za neplatnou. Ten již v roce 1544 zabezpečil získané pražské dědictví tím, že se vyrovnal s městskou radou zaplacením částky 100 kop za pochybení svého bratra, který za svého života neučinil požadované prohlášení o trvalé městském charakteru svého pražského majetku po svém přijetí do rytířského stavu. Plzeňský měšťan Jan Bečvář z Hyršova užíval své pražské dědictví po bratrovi Šimonovi Třeštíkově, především velký dům v Celetné ulici, vinici, rentu a zahrady i jiné nemovitosti nerušené až do své smrti. Při prodejích parcel třeštíkovských polí se jeho nárok na rentu vždy připomíná a je v zápisech viničních knih zajišťován buď obecnou formulací /"přátelům Šimona Třeštíka", "komuž náleží"/ nebo výslovným jmenováním, i když jeho jméno perkmistrovi písaři neuvádějí v důsledně ustálené formě / Jan Plzeňský, Jan z Hyršova, Jan Třeštík z Hyršova/. Kupodivu žádný z jeho dědiců nechtěl r. 1562 pražský dům a majetek podržet a plzeňští dědici jej rozprodali. Dům v Celetné výhodně za pouhý trojnásobek ceny z r. 1523 koupil třeštíkovský šenkýř

a snad nájemce domu Pavel Jiša-Kulhavý, odběratel a šenkýř třeštíkovského vína již r. 1543. Ukvapený odprodej pražského domu zbavil plzeňské Třeštíky výhod z fantastického vzestupu cen pražských realit v době císaře Rudolfa II, kdy ceny domů na Staroměstském náměstí v Praze a v přilehlých ulicích stouply až na desítnásobek. Proti všedním osudům pražské části dědictví Šimona Třeštíka byl osud třeštíkovského velkostatku Teplice - Lázně daleko dramatičtější, protože se Teplice staly v následujících 50 letech po smrti svého majitele Šimona Třeštíka po spletitých a jen studiem osobnosti Šimona Třeštíka objasněných souvislostí jednou z mocenských základen nejprve Václava z Vřesovic, nejobětavějšího stoupence prvního habsburského krále Ferdinanda a jeho nejvyššího písaře (zemř. 1569), pak podruhé Radslava Vchynského /Kinského/, bohaté a výrazné osobnosti předbělohorských Čech /zemř. 1619/ s proholandskou orientací a nakonec Viléma Kinského, Radslava dědice a spolu s A. Trčkou a K. Illohem nejspoléhlivějšího spojence Albrechta Valdštejna /zemř. 1634/. Není pochyby, že k hladkosti ekonomického startu Volfa Vřesovce, Radslava Vchynského a Viléma Kinského přispěl plzeňský Šimon Třeštík, když odvážně r. 1537 sáhl po tak velkém soustu, jako byl rozsáhlý panský velkostatek Teplice. Proto historie Šimona Třeštíka není izolovanou kapitolou z české genealogie a z dějin českých velkostatků, ale součástí dějin města Plzně, protože odtud si Šimon Třeštík přinesl do Prahy pro svou kariéru předpoklad první a nejcennější, tradiční loyality katolického královského města.

Náhlá smrt bohatého sotva padesátiletého Šimona Třeštíka v dubnu r. 1543 dala králi Ferdinandovi příležitost, osvědčit všeobecně známý smysl či přímo podvědomý instinkt pro finanční zisk, kterým byl tento panovník nadán. Přitom obohacení panovníkovo nebylo v tomto případě podmíněno jinak běžným křiklavým bezprávím nebo ožebračením a naopak umožnilo sanaci králových závazků vůči příslušníkům svého dvora, takže zisk byl vlastně dvojnásobný, panovníkův i favoritův a nebyl zkažen výčitkami svědomí vůči rodině bezdětného Š. Třeštíka, jinak spolehlivého králova straníka. Mrtvý Šimon Třeštík, někdejší správce královských a zemských berní, byl proto králem r. 1543 obviněn, že defraudoval od r. 1537 vybrané, zatajené a nevyúčtované částky z berní, náležející králi a král jej proto bez soudu a bez možnosti obhajoby prohlásil r. 1543 za zločince, zkonfiskoval všechnu majetek na zemském právu a rozhodl, aby defraudovanou částku králové poklaaně nahradili oba dědici Šimona Třeštíka, jeho plzeňský bratr, označený v králově dekretu nejpřesněji formulovaným jménem "Jan Třeštík jináč Bečvář", a jeho pražská vdova Kateřina. Není pochyby, že živý Šimon Třeštík by buď takové obvinění vyvrátil, nebo zaviněnou škodu králi uhradil. Jeho bratr, řadový plzeňský bohatý měšťan, se ovšem do složitého sporu s králem pouštět nemohl a urychleně, již 24. července 1543 v úřadu desk zemských prohlásil, že zděděný velkostatek Teplicí v částce 1000 kop, reprezentující právě výši věna Kateřiny Třeštíkové, postupuje bezvýjimečně králi Ferdinandovi. Konfiskace třeštíkovského velkostatku byla rezignací Jana z Hyršova legalizována. Všechna souvislost plzeňského rodu Třeštíků s podkruš-

nohorským velkostatkem Teplicemi by skončila, kdyby nebylo osobnosti Volfa z Vřesovic.

Volf z Vřesovic /nar. asi 1500, zemř. 1569/, tehdejší hejtman Pražského hradu a podkomoří královských věnných měst zastupoval krále při aktu, kterým se vzdal Jan z Hyršova dědických práv k bratrovu velkostatku Teplicím ve prospěch krále a ještě 1. září 1543 mu král své nároky na třeštíkovské Teplice v povinné částce 5000 kop gr.č. daroval. V obsáhlém královském dekretu z 6. července 1544 vylíčil král komornímu soudu provinění a trest Šimona Třeštíka a informoval o svém rozhodnutí věnovat konfiskovaný velkostatek Volfovi Vřesovcovi soud s tím, aby novému majiteli byl velkostatek intabulován bez překážek. Volf Vřesovec vyplatil 1000 kop gr.č. vdově Kateřině Třeštíkové a velkostatek jako ekvivalent králem darovaných 5000 kop gr.č. tak bez dalších závazků převedl do svého vlastnictví. Jako jeden z 20 pravníků zbohatlého husitského hejtmána Jakoubka z Vřesovic, který, na troskách církevních statečků a velkostatků na Lounsku a v Podkrušnohoří vybudoval obrovský majetkový komplex, neměl Volf Vřesovec z pradědových úspěchů žádný zisk a majetek a to přesto, že pocházel z poměrně nejúspěšnější a nejbohatší vřesovcovské linie doubravskohorská /vymřela 1659/. Jako rytíř a katolík měl však možnost uplatnit své schopnosti na habsburském dvoře v Praze ve službách mladého krále Ferdinanda, stal se hejtmanem Pražského hradu, osvědčil svou věrnost při stavovském povstání r. 1547 a král jej odměnil úřadem nejvyššího písaře, nejvyšší hodností, jakou ve státním aparátě při svém rytířském původu mohl dosáhnout. Ve své

funkci hejtmana a tedy v blízkosti krále, byl právě rok, když zemřel teplický Šimon Třeštík. Statek Volfova otce Viléma Vřesovce, Doubravská Hora, byl v těsném sousedství velkostatku Teplice, se kterým ovšem velikostí nemohl soutěžit tím spíše, že byl současně ještě společným majetkem pěti Volfových bratrů. Pravým důvodem, proč Volf Vřesovec tak usiloval o získání velkostatku zemřelého Šimona Třeštíka pro rod Vřesovců a proč král Ferdinand rychle a tvrdě vyrval velký panský velkostatek Teplici z rukou plzeňského Jana Bečváře z Hyršova nebylo nahodilé sousedství s Doubravskou Horou, rodným hradem Volfa Vřesovce nebo králova vděčnost vůči svému mladému a chudému zaměstnanci. Pravou příčinou byl patrně osud dvou schovankyň zemřelého Šimona Třeštíka, jejichž osud byl spojen s velkostatkem Teplice.

Šimon Třeštík převzal někdy okolo r. 1540 od svého umírajícího odjinud neznámého strýce Jana z Hyršova do "otcovského opatrování" jeho dvě malé dcery Annu a Kateřinu i jeho majetek neurčené velikosti, ze kterého oběma sestrám z Hyršova zůstala do r. 1543 na hotovosti 750 kop gr.č. a částka 500 kop splatná jako věno při jejich provdání, případně nárok na výchovu a výživu od Šimona Třeštíka. Jeho případnou smrtí nesměly jeho závazky vůči oběma schovankyním zaniknout a proto Šimon Třeštík ve své závěti jim věnoval tolik pozornosti a péče, přenesl povinnost výchovy, obvěnění částkou 500 kop a vrácení částky 750 kop jako reálné břemeno zajištěné na velkostatku Teplice na svého dědice, držitele teplického velkostatku, ať již se jím stane jeho vdova nebo bratr. Ani to ovšem ještě nebyl nijak výjimečný případ a v řadě

obdobných poručnických závazků ve šlechtickém právu byl realizován zájem o bohaté dědice - sirotky, které do své péče s přednostním dědickým nárokem a s právem užívat bez vyúčtování jejich majetek až do zletilosti rádi přejímali příbuzní i sám král jako výhodný majetkovoprávní závazek a výnosný finanční podnik. V případě sester z Hyršova je pozoruhodné, že ještě žila jejich matka a že hrozila své mateřské nároky uplatnit a sama výchovu svých dětí převzít. Šimon Třeštík se proti tomu ve své závěti zajišťuje a stanoví: "Pak-li by matě jejich, paní Anna z Vřesovic, těch sirotkuov, chtěla své vuole nějaké v tom užítí a ty sirotky a děti své mimo vuoli manžela svého pana Jana z Hyršova proti jeho otcovskému poručení při kterémž jest stála i byla, tehdy aby jim těm sirotkuov z mého statku nic dáváno nebylo". Ostří formulace svědčí o mimořádně zkalených vztazích mezi matkou, otcem a Šimonem Třeštíkem a o nebezpečí, které z toho pro malé dcery plynulo, kdyby Šimon Třeštík hrozbu vydědění splnil. Dilemma matky, ponechat výchovu dvou šlechtických dcer v rukou bohatých měšťanů, nebo je vzít k sobě a riskovat ztrátu jejich otcovského dědictví odhodlaným a tvrdým postupem jejich opatrovníka Šimona Třeštíka, bylo tíživé. Nebylo by tedy divu, kdyby se obrátila o pomoc k vlivnému bezdětnému bratru Volfovi z Vřesovic, který mohl dosíci u krále takového zákroku, jaký by naráz finančně obě dcery zajistil, přinesl by zisk rodině, zlomil by moc a vliv Třeštíků na výchovu obou šlechtičen a odčinil by chybu jejich otce, zemřelého Jana z Hyršova. Nepochybně k takové odvážné akci vyprovokoval matku sám Šimon Třeštík hrozbou vydědění obou schovankyň a

okamžitá mocensky příznivá situace bratra Volfa z Vřesovic, který krále proti Šimonovi Třeštíkovovi již mrtvému snadno získal, ať již obvinění z defraudace bylo jen vykonstruované či druhotné. Tak několik týdnů po smrti Šimona Třeštíka byl při plném respektování právních zvyklostí a zákonů prohlášen Šimon Třeštík za defraudanta, jeho schovankyně předány matce Anně Vřesovcové a jeho velkostatek králem konfiskovaný byl darován strýci jeho schovankyň Volfovi Vřesovcovi a vítězství rodu Vřesovců nad rodem Třeštíků v nerovném boji tak dovršeno. Králova podpora věci Vřesovců byla zřejmá i pochopitelná. I kdyby bývala závěť Šimona Třeštíka ponechána v platnosti, přesto by se sotva plzeňský měšťan Jan Bečvář udržel jako majitel vzdáleného panského velkostatku Teplice, byl by nucen k jeho odprodeji a těžko by přitom zaručil, aby cizí majitel dobře plnil výchovné povinnosti vůči sestrám z Hyršova, neteřím královského hejtmána Pražského hradu. Z jejich hlediska byla konfiskace majetku jejich opatrovníka Šimona Třeštíka jedinou cestou, jak se vrátit k matce či strýci a vyrůst bez finančních starostí. Starší z nich prožila dramatický osud, provdala se r.1558 za nadějného rytíře Jana ml. Ježovského z Lub, ale zemřela již r. 1561 na jeho sídle Starém Kníně a její jediná dcera skončila v temnu historie jako dcera vyděděného rytíře Václava Vratislava z Mitrovic stejně jako její teta, druhá schovanka Šimona Třeštíka, provdaná Kelnářová. Obě předtím ovšem byly strýcem Volfem Vřesovcem správně odbyty a vyplaceny. Soudě podle jejich malých životních úspěchů byly spíše dcerami svého otce Jana z Hyršova než své matky Anny z Vřesovic. Ta to-

tiž v roce smrti Šimona Třeštíka již po druhé ovdověla, protože její manžel Václav Vchynský byl na své tvrzi Petrovicích u Rakovníka zavražděn Albrechtem Valdštejnem. Nepochybně má pravdu historik rodu Kinských, který ji označuje za "chytrou dámu". I kdyby nebyla iniciátorkou plánu, jak rodu svého bratra získat bohatý třeštíkovský velkostatek Teplicí, zasloužila se o udržení a bohatství někdejšího českého a nyní italského rodu hrabat Kinských tím, že udržela svým synům Radslavovi a Janovi Vchynským otcovské Petrovice. Využila navíc své nezlomné energie a získala složitými a namáhavými dědickými transakcemi pro svého staršího syna Radslava od svých sourozenců a synovců Vřesovců po smrti Volfa Vřesovce vřesovskou Doubravskou Horu i třeštíkovskou Teplicí, přestože Volf Vřesovec ve své závěti r. 1568 chtěl zajistit svůj majetek rodu Vřesovců jako fideikomis a dcerám jen zabezpečit slušné dědictví. A tak obdobně, jako Volfovi získání královské výprosy Teplic po smrti Šimona Třeštíka bylo prvním stupněm k bohatství, i mladý syn Anny Vchynské nezůstal zemanem na Rakovnicku a získáním strýcovy Doubravské Hory a Teplice se stal pokračovatelem mocenské politiky svého strýce Volfa z Vřesovic a nejbohatším šlechticem severozápadních Čech. Sám Radslav Vchynský, nevlastní bratr obou schovankyň Šimona Třeštíka, bezdětný jako strýc Volf Vřesovec, našel pokračovatele v synovcovi, Vilémovi Kinském, který především jako vlastník vřesovské pevnosti Doubravské Hory a strategických Teplic byl Albrechtovi Valdštejnovi zvláště platným spojencem.

Vilém Vřesovec
nar. asi 1470, zemř. 1532
Doubravská Hora

Anna Vřesovcová
nar. asi 1505, zemř. asi 1560
1. manž. Jan z Hyršova, zemř. asi 1535
2. manž. Václav Vchynský, zemř. 1543

Volf Vřesovec
nar. asi 1500, zemř. 1569
Doubravská Hora, Teplice

Anna z Hyršova manž. Jan Ježovský	Kateřina z Hyršova manž. N. Kelnar	Radslav Vchynský nar. 1538, zemř. 1619 D. Hora, Teplice, Č. Kamenice, Nová By- střice	Jan Vchynský nar. 1540, zemř. 1590 Zásmuky
---	---	---	--

Anna Ježovská manž. Václav Vratislav	Václav Vchynský nar. 1572, zemř. 1626 Zásmuky, Chlumeck n. C. /pot. dodnes/	Vilém Kinský nar. 1580, zemř. 1634 Doubr. Ho- ra, Teplice /pot. vymřel 1709/
--	---	--

Dějiny plzeňských a pražských Třeštíků z Hyršova poskytly ažškolsky názorný příklad, jak možné a nutné je neustálé rozšiřování pramenné základny české genealogie na základě historické literatury a pramenů našich městských, velkostatkových a státních archivů. I když studie Z. Pokorného osvětlila vztahy plzeňských členů rodu a autorovy poznámky pomohly poznat v osobě Šimona Třeštíka nejúspěšnějšího člena rodu, zůstává řada otázek nezodpovězených: likvidace a konečné vymření rodu v Plzni, osobnost Jana z Hyršova označovaného jako strýc Šimona Třeštíka, výběr predikátu "z Hyršova" a jeho možná souvislost s pomístným názvem pro domy na nároží Vodičkovy a Školské ulice na Novém Městě pražském obdobně jako "Šotnov" pro Škréty, "Kotnov" pro Hubacia, "Vacinov" pro Michny a "Rájov" pro Pachtu, tvorba příjmení "Třeštíků" jako šitého na míru pro Šimona, odvážného riskujícího investora, žijícího v nesváru s manželkou i s mocnou rodinou Vřesovců, jehož agilnost již r. 1523 hraničila se ztřeštěností, osobnost

Jakuba Sudovského z Hyršova dožívajícího po r. 1601 na Starém Kníně, jako Anna Ježovská, vnučka Jana z Hyršova i jiné drobné otázky. Genealogické studie, nejvíce ohrožené předčasnou syntézou, pracné, nevděčné a podceňované, vyžadující důkladné heuristické předpráce návazné na obdobné studie k příbuzným rodům a jednotlivcům, mají tak vedle technických a metodických specifik i závažný rys etický. Nebezpečí z izolovanosti, nezvládnutelnost obrovských mas archivního materiálu a literatury jednotlivcem a odborné technické překážky jsou totiž u genealogie zvláště vážné a vedly již dávno k samozřejmě vzájemné výměně zkušenosti a znalostí formou kolektivů kroužků, společností a dílčích předběžných studií všude tam, kde šlo o dobrou věc.

Miloslav Wolf

Pozemkové knihy a rodopisné bádání

Třeba základním pramenem rodopisných studií zůstanou vždy matriky farních úřadů, gruntovní /a městské/ knihy, zůstávají vedle nich prvním pramenem podpůrným. Jsou pravidelně starší matrik. Spokojíme-li se jen hrubým průměrem, pak matriky v Čechách vznikly u katolických farních úřadů v letech 1650 - 1680, kdežto gruntovní knihy jsou dosti často o celých 100 let starší, takže umožňují pokračovat v rodopisné práci i za hranici, kde končí matriky. Kromě toho městské, a gruntovní knihy jsou podpůrným pramenem i tím, že poskytují nám často klíč k matrikám, zejména v těch případech, kdy jde o častá jména, /příjmení/ která se na kolatuře objevují hojně i v několika

obcích. Tu nám studium gruntovních knih dopomůže rychleji k získání přehledného obrazu než studium matrik. Staré matricy jsou totiž pravidelné málomluvné; předpisy o podrobnějších charakteristice rodičů a kmotrů v matrikách křtů na př. počínají teprve v roce 1735. Konečně teprve srovnávání zápisů matričních a gruntovních umožňuje jasnější povědomí o poměru mezi skutečnými jmény rodovými a jmény "po chalupě". Bez tohoto povědomí toneme často v neřešitelných rozporech právě pokud jde o krevní příbuzenství.

Ve městech vznikaly veřejné knihy pravidelně hned po založení měst, tj. u královských měst českých na počátku XIV. století; jinak bylo tomu s knihami gruntovními. Vznik jejich souvisel s nabytím úplného spodního vlastnictví poddaných k půdě, s opouštěním od práva odúmrti a s tím souvisejícím rozkladem vesnického rodového nedílu. Tento převrat v zemědělském vlastnění probíhal u nás od 2. poloviny XV. století, třeba teoreticky byl probíháván již v poslední čtvrtině XIV. století mezi církevními právníky tj. arcibiskupem Janem z Jenštejna a kanovníkem Kunšem z Třebovle na jedné a Vojtěchem Raňkovým z Ježova na straně druhé. První byli po odstranění odúmrti, druhý ji hájil. Podnětem sporu však nebyla odúmrtí na rustikálních usedlostech nýbrž rušení odúmrti ve městech formou královských /i šlechtických/ privilegií. Nedávno zesnulý právník doc. Dr. Vl. Procházka objevil nejstarší českou gruntovní knihu, totiž Žitenickou z roku 1472, a tím posunul starší naše znalosti zpět o celých 22 roků a kromě toho ukázal, že tato gruntovní registra vznikla za okol-

ností zcela normálních a nikoliv za mimořádných jako parabolická purkrechtní kniha z roku 1494, která vznikla při směnách rustikální a dominikální půdy v době zakládání panských rybníků.

Použil jsem zde několik různě znějících termínů pro jednu a tutéž instituci, tj. gruntovní knihy. Učinil jsem tak úmyslně, abych vystihl nejstarší názvy pro ně se vyskytující. Já se budu užívat o gruntovních knihách jako souborném označení celého komplexu veřejných knih, které vznikaly a byly vedeny v patrimoniálních kancelářích jako součást nejsporné agendy vrchnostenské pro zaznamenávání veškerých změn týkajících se věcných práv k nemovitostem. Až do poloviny XVI. století převažují pro ně názvy purkrechtní registra nebo gruntovní registra; vedle této knihy, do níž byly činěny zápisy nejruznějšího druhu směřující jakkoliv k nabytí, ztracení a omezení nižšího vlastnického práva k rustikálním nemovitostem, vznikala a trvala právě v této nejstarší době ještě registra sirotčí, která po stránce právní se nelišila o register purkrechtních, ale vztahovala se pouze k rustikálním nemovitostem nezletilých sirotek. V druhé části knihy býval pravidelně veden účet o hospodaření sirotčími penězi. Později sirotčí registra ve vlastním slova smyslu mizí a splynou s purkrechtními, ktežto hospodářský sirotčí účet přechází do kategorie dominikálního účetnictví jako např. účet patronátní a nejruznější druhy účtů hospodářských.

Až dlouho do doby po třicetileté válce nalézáme v patrimoniálních kancelářích, stále jen jednu veřejnou knihu o správě rustikální-

ho majetku - objeví se někdy pro ni i název "Kniha památná" - a když se začne dělit, pak spíše podle speciálního vztahu k určitým kategoriím rustikální půdy než k určitým druhům právních pořízení: knihy gruntů selských, chalupnická, domkářská, pozemková /pro přírůstky nově obdělávané půdy, stojící ještě mimo souhrn půdy gruntů/. Kniha viničná /horenská/, knihy zakupů emfyteutických k dominikálu, knihy dominikálních smluv pachtovních, knihy židovské, knihy pohodného apod.

Teprve od poč. XVIII. století vydělují se knihy také podle druhů právních pořízení: inventářů /pozůstalostních/, testamentů/tam kde dostali poddaní právo posledních pořízení/, knihy obligační a kvitanční, knihy prenotační, jichž druhem byly také knihy smluv svatebních. Tereziánská doba se již pokouší také o regulaci způsobu vedení všech těchto veřejných knih, ale celkem s malým zdarem až do doby zemskodánského patentu z roku 1794. Ale to již nespadá do rámce tohoto pojednání.

Pro rodopisná bádání mají tedy největší význam gruntovní knihy před všeobecným vznikem farních matrik a před nejstarším jmenovitým zemským katastrem v Čechách - berní rulou z roku 1654. Gruntovní knihy toho stáří v původní oblasti Plzeňského kraje vznikly a jsou zachovány na těchto někdejších patrimoniích: Besedkov u Klatov od roku 1648 /1 sv./, Bor u Tachova 1601 /serie/, Čachrov u Klatov 1637 /1 sv./, Čeminy 1562 /1 sv./, Hostouň 1631 /serie o 16 svazcích/, Chotěšov 1641 /serie o 42 svazcích/, Kladruby 1574 /serie 5 svazků podle rychet/, Nečtiny 1627 /1 sv./, Plasy 1571 /4 sv./, a 1609

/serie/, Plzeň /1510/, Přeštice 1652 /2 sv./, Rokycany 1570 městský statek /1 sv./, Stříbro městský statek 1625 /1 sv./, Horšovský Týn 1597 /1 sv./, 1631 /1 sv./ a Týnice Panenská 1588 /2 sv./.

Gruntovní knihy jsou nyní převážně uloženy v státních archívech jednotlivých krajů, obyčejně v oddělení I., pouze gruntovní knihy městských statků možno nalézt také v okresních /městských/ archívech, totiž v archívních fondech příslušných měst.

Gruntovní knihy nemůžeme však z hlediska rodopisu hodnotit jen dle toho co nám poskytnou pro zjištění osobních dat o lidech a rodinách: např. přibližná data sňatků v knihách svatebních smluv, přibližná data úmrtí v knihách testamentů, v pozůstalostních inventářích, v knihách dělených pozůstalostí, zde také o počtu dětí, jejich pobytu, zaměstnání, o stavu živých a mrtvých kolaterálů případně ještě ascendentů, přibližné stáří dědiců, např. nezletilost dětí, jména poručníků, nová provdání ovdovělých otců a matek a podobně; ale také o právním postavení poddaných rodin, jejich poměrů majetkových /knihy inventářů/, zemědělské výrobní techniky, ba i výnosnosti podnikání a pod.

Gruntovní knihy jsou vlastně jediným všeobecným pramenem, který nám dává nahlédnouti do mnohé základny poddanského podnikání, stejně jako - aspoň z malé části - do duchovních a kulturních zájmů poddaného lidu. Podívejme se, co nám mohou o tom povědět jednotlivé druhy gruntovních knih.

Poddanská usedlost byla buď zakoupena, k níž patřilo

nižší právo vlastnické, spojené s držbou a požíváním, nebo nezakoupená, kde se vlastnický poměr rovnal držbě /ve výměře pozdějšího obč.zákoníka z r. 1811/. Kromě toho mohl být poddaný také pouhým pachtýřem; kdežto na rustikálu byl pacht vždy jen přechodný, vzniklý z nahodilých příčin, bývala dominikální půda dávana do pronájmu na období dvou až šestiletá, vyjimečně i dvanáctiletá a tento stav na ní trval někdy i celá staletí. Poddanská zemědělská živnost mohla být tedy vybudována buď na rustikálu /zakoupený/, /nezakoupený/, nebo dominikálu/emfyteutický nebo prostý pacht/, dále na půdě zádušní, farní a obecní. Až do berního zákona z r. 1652 kolísala půda mezi těmito kategoriemi; teprve tehdy se staly neproměnnými. Agrární historik J. Salaba kdysi napsal, že tento zákon zachránil českého rolníka před osudem polského chlopa, ruského mužika a uherského gazdy, kde všude dominikál převýšil rozsah rustikálu a tamní rolníci se stali především pachtýři panské půdy.

U nás naproti tomu rustikalisté byli naprosto převážnou rolnickou kategorií a podle rozsahu a výnosu svých usedlostí se dělili na láníky - potažníky /hledisko robotní/ půl a čtvrtláníky, chalupníky a baráčníky - domkáře - zahradníky.

Součástí usedlosti bylo příslušenství. Mělo dvojí charakter: kmenový /nezbytný/ a zlepšený. Kmenové příslušenství - pravidelně vypočítávané v kontraktních smlouvách - bylo počítáno do ceny usedlosti. Postoupení zlepšeného příslušenství děje se zvláštní smlouvou, třeba i s jiným nabyvatelem. Tvoří ho živý i mrtvý inventář usedlosti. Nebylo-li kmenové příslušenství úplné, odečítá se manko od ceny nemovitosti a v kon-

traktu se to podotýká. Rozdíl mezi nabytým a skutečným příslušenstvím se jevil hlavně ve stavu živého inventáře, neboť dobytkem se volně obchodovalo. Do živého inventáře nebyla počítána drůbež a včely; data v inventáři uváděná v kupních smlouvách nejsou taky nikterak průkazná pro jeho skutečný stav. Převeze-li nový vlastník také tato inventární nadlepšení - a to nemusí být jen živý a mrtvý provozní inventář, ale také jiná zařízení, jako nová hospodářská budova, zlepšené obytné stavení, ale i větší množství zásob, než patří ke kmenovému inventáři, mluvívalo se v některých krajích také o příměnků v odporu k výměnku tj. tomu, co si odstupující majitel vyhradil.

Z kontraktních smluv můžeme vykonstruovati různé způsoby stanovení ceny usedlosti a její realizování. Běžně byla jen menší její část splacena ihned za hotové /závdavek - první peníz/, placení ostatní části se dalo v splátkách /veruncích/. Podkladem pro stanovení výše závdavku byl patrně někdejší kolonizační zákup /anleit/, podkladem pro stanovení výše verunků potřebná likvidnost různých druhů pozemkové feudální renty a dědických podílů. O skutečném hosp. stavu živnosti neinformují nás tolik tyto výměry jako spíše přesnost v dodržování splátek, či dokonce již dělení závdavku v několik termínů, a za katastrofální situace - šlo-li např. o převzetí pouhé poustky - i o jeho úplné odpuštění. To bylo nutné např. tehdy, kdy poptávka po neobsazených usedlostech byla tak špatná, že vrchnost se pokusila dosadit na živnost někoho z řad vesnické chudiny /baráčníka/, nebo člena chalupnické rodiny

s velkým počtem dětí. Kupní cena usedlosti přetrvala někdy i několik generací. Měnila se jen po velkých hospodářských otřesech: třicetiletá válka, robotní patent z roku 1775 /stanovil nové dávky a roboty/, nebo po oddlužení selských usedlostí za válek napoleonských. Cenu někdy stanovila vrchnost, ale častěji obecní hromada / v 16. století/, nebo rychtáři a konšelé okolních vesnic /t.zv. "Trojí právo"/.

Z každého kontraktu bylo placeno laudemium, které až do třicetileté války šlo k prospěchu úředníků, vyhotovitelů smlouvy, potom však se stalo úředním poplatkem a šlo ku prospěchu vrchnosti a tak přibýlo nové vydání, totiž dar úředníkům zvaný obyčejně "športle" bez něhož se žádné úřadování neobešlo. Laudemium se od 17. století stále zvyšovalo z 1/2 % odhadní ceny až na 3 1/2 % a k tomu ještě kol pól % na športle; Colloredo - Mansfeld dokonce roku 1765 vybíral na laudemiu plná 4 % odhadní ceny.

Snahou vrchnosti bylo, aby verunky byly stanoveny v takové výši, aby byly splaceny za života nového hospodáře, t.j. ve 20 - 30 ročních lhůtách, ale při velké zadluženosti usedlosti, sahající často až do druhé předcházející generace, bylo nutno je stanovit tak, že mohly být splaceny teprve v 50 - 60 letech a tedy nikoliv do skončení platnosti nového kontraktu. Jaká byla likvidnost těchto gruntovních peněz je patrné z částek, za něž byly od podílníků v hotovosti prodávány, t.j. za 20 - 70 % jejich výměry. Těmito transakcemi se ovšem snadno hospodář mohl stát obětí různých lichvářů zejména z cizo-

panských sousedních měst.

O platebních a naturálních povinnostech k vrchnosti do- víme se v některých gruntovních knihách dost a to tehdy, bylo-li na počátku kontraktu zapsáno tzv. "urbářová čelo" usedlosti. Naturální dávky byly prastarého data, někdy i z předkolonizační doby a po celá st. letí se neměnily, leč, že byly v 18. století revidovány na peníze. Na rozdíl od ročních činží/ svatohavelská a svatojiřská/ a robot, nebývají obyčejně v kontraktech specifikovány. Jinak tomu bylo u emfyteutických kontraktů k dominikálnímu provozování, kde někdy byly naturální povinnosti větší, než peněžní činže: výkrm vepřů pro vrchnost ve mlýnech, odvádění pokrutin z vinopalen, mláta z pivovarů a pod. Pokud stihla živnost katastrofa - požár, zatopa, vydrancování vojskem - sledovala vrchnost jeden i dva termíny platů, ale obyčejně pouze v činžích peněžních. Roboty zejména po robotním patentu v r. 1680 a patenta in pozdějších bývá zmiňována v gruntovních knihách jen všeobecně.

Z feudálního počtu vyplývaly také povinnosti vrchnosti k poddaným: především právní ochrana a to jak vůči cizí vrchnosti, tak vůči cizopanským poddaným, ale i proti sousedům a jiným příslušníkům vlastního dominia /obchodníci, řemeslníci a pod./, dále povinnost naturální pomoci při požárech a přírodních katastrofách: zdarma nebo za sníženou cenu stavební dřevo, kámen a písek z panského lomu, ale také bezúročná peněžní půjčka.

Kontrakty obsahují někdy i výčet břemen a služebností, která na usedlosti vážnou. Aktivními břemeny byly povinnosti

plnění vůči vrchnosti, faráři, škole, starobinci, poustevníkovi /např. Křivoklát č.l.pol.19/, pasívními povinnostmi trpění: plotu, cesty, průhonu, braní vody, nezvyšování jezu, uskladňování dřeva, ledu, trpění okapu a pod.

Z kupních kontraktů poznáváme také ustanovení o výměnku odstupujícího hospodáře. Výmének se vyskytuje pravidelně ve třech různých formách: 1. společenství s rodinou hospodáře, t.j. poskytování výživy a základních prostředků nutných k životu /na menších živnostech/, 2. oddělený byt /"žití volný bez ouplatku při té chalupě až do smrti"/ s ustanovením o dávání živobytí t.j. žita, ječmene, /krup/, vajec, hrachu a něco pšenice /asi 1/10 žitné dávky/; byt byla komora s otopem. Výměnkářská chaloupka bývala jen u velkých usedlostí. Vyživovací dávky byly stanoveny tak, aby výměník z nich mohl něco odprodat a tak získal peněz na ošacení, obuv, cukr, sůl a svíčky. 3. nejširší výměnek byl takový, že vznikalo vlastní hospodářství výměnkáře: kus pole s povinností výsadby, kus zahrady, jedna i dvě krávy. Někdy si vymínil výměnkář i povinnost sklídit mu jeho hospodářství, ba i vožení do kostela o zimních nedělích /od sv. Martina do sv. Josefa./

V kontraktech bývalo poznamenáváno také právo zpětné nebo přednostní koupě; zpětná koupě bývala vymíňována pravidlem, byl-li z nouze odprodáván kmenový pozemek usedlosti. Přednostní koupě bývala vymíňována často navzájem mezi sourozenci.

V 16. století bývalo častým zjevem i při zcizování základních pozemků ba i celých usedlostí tak zv. freimarčení /"pro-

handlování"/. S nemovitostmi se obchodovalo tedy stejně jako s movitostmi. Šlo o rychlé změny osob vlastníků. Zdálo by se, že šlo snad o spekulativní obchody na větší výnos usedlostí. Protože však nejčastěji neslo vůbec o přestěhování majitelů, zdá se, že nešlo tedy ani o spekulaci na vyšší výnos, nýbrž o spekulaci na kolísání tržních cen usedlostí tedy o analogii termínovaných obchodů se zbožím na burzách v rané kapitalistické období v centrech mezinárodního obchodu v Nizozemí, v Itálii, ale také v Augšpurku, Lipsku, Norimberku a j. Zvláštním druhem kontraktů o nemovitosti bývaly tak zv. spolky. Jejich rozkvět spadá ovšem do doby před zrušením odumrtí. Ta však byla u nás na venkovských panstvích někdy udržována ještě v 18. století. První ji zrušili v posledním desetiletí XV. stol. Vilém z Rnštejna a r. 1502 vnuk krále Jiřího Hynek z Kunštátu na panství Polná, Přibyslav; Rožmberkové ji ruší už za Viléma a Petra Voka a někde se vyskytá ještě v poslední čtvrtině 17. století, neboť proti ní ještě brojí ve své knize Oeconomia suburbana r. 1679 ješuita P. Fischer.

Jaké formy mohl mít spolek: 1. Vdovec se svými dětmi vzal do spolku novou manželku. 2. Bezdětný vdovec přijal při novém sňatku do spolku vdovu s dětmi. 3. Dva ovdovělí s dětmi vstoupili do spolku /na rovné podíly obojích dětí/. 4. Totéž i pro děti z nového jejich manželství. Spolek se nazýval také "přijetí na rovný díl"; v kontraktu se mluvilo o přijetí za mocného hospodáře, nebo za mocnou hospodyni, t.j. spoluvlastníka a spoludědice na celém společném jmění. Spolčením brala

za své všechna starší majetková ustanovení na př. o podílech dětí z prvního manželství, takže nebylo lze ujednatí spolek bez souhlasu jejich poručníků.

Vdovský podíl na českém právu se rovnal podílu každého dítěte, kdežto na právu magdeburském /litoměřickém/ dědila vdova celou třetinu. Tento podíl však nebyl nikterak ovlivňován starým jejím obvěněním, k němuž docházelo již ze znění svatební smlouvy nebo původně z obdarování po svatební noci tak zv. Morgengabe.

V případě předemření dětí stali se bez dalšího jednání dědici ze zákona vnuci. Kolaterálové dědili, nebylo-li dětí nebo vnuků, až po zrušení odúmrti. Za její platnosti byli původně dědici ze zákona pouze děti neoddělené t.j. nevybyté; v praxi však, zejména byla-li pozůstalost bohatá, a děti již oddělené by utrpěly ve srovnání s dětmi ještě nevybytými vážnou újmu na majetku, bývalo jim - za souhlasu zbývajících dědiců - ještě něco na podílu "povýšeno".

S dědickým právem souvisel pochopitelně vznik pozůstalostních inventářů. Pozůstalostní inventáře jsou daleko obsáhlejší než kmenové inventáře uváděné v kontraktních smlouvách, neboť se týkají všech složek majetku, nejen provozních potřeb a jsou proto významným pramenem pro poznání majetkových poměrů. A. Sedláček ve svých "Hradech a zámcích" věnoval velkou pozornost inventářům jmění šlechtických rodů, Fr. Hrubý rozšířil pro Moravu tento zájem i na selské inventáře předbělohorské, nicméně dosud ani zdaleka jich nebylo nikde použito pro vyzkoumání hmotné i duchovní situace měšťanů i lidu pod-

daného v posledních staletích reudálního řádu u nás. Poměrně více se zachovalo pozůstalostních inventářů rodin měšťanských než selských a mezi posledními zase daleko více zámožných sedláků než chalupníků, o vesnické chudíně ani nemluvíc.

Co všechno můžeme zjistit z těchto knih inventářů? Začneme tedy u zemědělského provozního inventáře: dobytek /podle druhů a stáří /, srpy /až 6 v živnosti/, kosa travní, sečné, sečné s hrabíci, vozy /"se všemi železy"/, háky, pluhy, plužní kolečka/kovaná, nekovaná, plná dřevěná /žebřiny, korby, vidle senný, hnojný, hrábě železné, dřevěné, motyky, krachle, sekery, lopaty, řešeta, kbelíky, kára, truhla řezací s kosou, přeben na drhnutí lnu, kotel na šatů vaření, kotel na pivo, měděné kotlíky v kamnovci, ponk, dědek, dláto, pilník, poříz, nebozíz, širočina, fofr /mlýnek/, díže na chleba a.t.p.

Nářadí v domácnosti: nábytek t.j. stůl, stolice, lože a truhly, pec, železné a měděné hrnce, talíře/hliněné a dřevěné/, nože, vidly, lžice dřevěné nebo cínové. Cín byl výrazem zámožnosti. V truhlách /t.j. dnešních skříních/ byly ložní šaty t.j. peřiny a povlaky, šaty choděcí a hlavně prádlo. Choděcí šaty, zejména kabáty, bývaly také rozvěšeny v komoře přilehlé k obyvací sednici. Před sednicí bývala síň / v jižních Čechách se říkalo "domeček"/. Vedle sednice bývaly dvě komory a letní /černá/ kuchyň. Měl-li dům neúplné poschodí, bývala ještě horní komora t.j. ložnice dospívajících dětí, a po obou stranách přístěnky na zásoby vařiva, někdy také seťového obilí, pokud neexistovala zvláštní sýpka /špýchárek/. Selské rodiny předbělohorské mívaly již pravidelně kožichy pro všechny dospělé

členy rodiny, a zejména "choděcí šaty" hospodyně zaplňovaly řadu truhel. Fr. Hrubý uvádí příklad rychtářky v Měříně na Hané, která měla pět truhel oděvů: zlatý čepec, popelčí čapku, sedm čepců z nití, 20 lněných a 20 vlněných roušek /košil/, 20 rukávů /bluz/, kabátek muchýrový, soukenný plášť harasový kožich, pět sukní, 10 cích a prostěradel. A to ještě po nebožce tchyni leželo bez užitku 39 rukávů a roušek a dva kožíšky.

I když jsme si vědomi, že šlo o mimořádný případ, pochopíme, jaký pokles životní úrovně pro náš národ znamenala 30. letá válka.

Nejvíce jsou knihy pozůstalostních inventářů zachovány asi z let 1690 až 1850; máme v nich nepřehledný materiál k sledování hospodářských, technických i majetkových poměrů městského i venkovského obyvatelstva od doby nejtěžšího útlaku poddaného lidu až do počátku liberalismu.

Zdržel jsem se vědomě u základních gruntovních knih a jejich kontraktních smluv i s jejich podklady v knihách pozůstalostních inventářů. Mnoho však nám povědí o životě našich vesnických i měšťanských předků i další knihy, spadající do instituce knih gruntovních. Tak hned knihy testamentů, tvořící někdy protějšek a doplněk knih pozůstalostních inventářů, knihy o dělení pozůstalostí, knihy zvodů, t. j. uvedení do nově nabytého vlastnictví, ale také knihy týkající se úvěru: Především zádušní, neboť zádušní majetek byl, zejména na venkově, tenkrát hlavním zdrojem úvěru. Vedle knih zádušních to byly knihy počtů sirotčích /kapitálů/, což byl druhý zdroj tehdejšího úvěru. Dlouhodobý úvěr byl vkládán na nemovitost

/zástava/ a tak vznikaly knihy hypoteční; jen krátkodobý úvěr byl poskytován na zástavu movitou, - věcnou nebo za ručení dalších osob /kaventů/, tak vznikaly knihy obligační a kvitanční /splácení/. Úvěr až do r. 1811 se mohl dít jen se souhlasem vrchnosti. Nebylo mu činěno překážek, dokud nepřekročil 35 o/o odhadnuté ceny nemovitosti. Od tereziánské doby byly zdrojem úvěru také kontribučenské fondy, naturální i peněžní, jimiž disponovala sice vrchnost, ale za souhlasu rychtářů a konšelů. Tyto fondy se po r. 1861 staly základem okresních hospodářských záložen.

Pro vklady přechodné, omezující dočasně nějakou část rustikálního majetku, zřizovány byly knihy prenotací; jejich druhem byly i knihy smluv svatebních, neboť znění svatebních smluv bylo po zdařilém sňatku zapisováno do hlavních knih gruntovních.

Od r. 1845 nebylo už možno prenotovati urbariální resty na rustikální nemovitosti a exekuce na ně bylo se možno domoci pouze proti úrodě. Za to i dále bylo možno prenotovati nedoplatky zeměpanských daní.

Z gruntovních knih je ovšem možno se dovědět i o způsobech odnětí nemovitostí: 1. Bez zvláštního právního titulu, ale za rovnocennou náhradu /přesazení na jinou živnost/, 2. Nezakoupený mohl být přesazen i bez svého souhlasu a náhrada nemusila být tedy rovnocenná, 3. Konfiskace majetku z právního titulu / za provinění: přechovávání zločinců, koupě kradeného, hrdelní zločin, tajný nekatolík/. Částečnou konfiskací mohla být usedlost postižena na př. také konfiskací podílu zmrhané dědičky. 4. Nucený prodej pro špatné hospodaření.

5. Nucený prodej pro sběhnutí hospodářovo.

Gruntovní knihy jsou tedy významným pramenem rodopisným, doplňující a alternující farní matriky, ale jsou zároveň také pramenem pro studium poměrů hospodářských a sociálních a můžeme říci, že jediným pramenem /- a k tomu v celozemském měřítku-/ o hospodaření poddaného rolníka na jeho půdě. A protože z nich vyčteme i inventární zaznamenání majetkových poměrů, od výrobních nástrojů až po předměty "zbytné potřeby" jako jsou tehdy knihy, skvosty, reprezentační obleky a pod., obohatí jejich studium poznání života našich předků o četné nové pohledy.

Literatura.

- A. Klepsch: Das oesterreichische Tabularrecht Prag 1862.
- M. Volf: Vývoj gruntovní knihy na základě zákonů a hosp. instrukcí: Zprávy Českého zemského archivu VIII. 1938.
- M. Volf: Gruntovní kniha na sklonku doby patrimoniální v Čas. pro dějiny venkova roč. XXVI. 1939
- M. Volf: Výsledky soupisu gruntovních knih v Středočeském kraji. Sb. arch. prací XVI. 1966.
- Jos. Salaba: Příspěvky k dějinám selského práva dědického. ČČH. XII. 192 n.
- Jos. Salaba: Příspěvky ke kritice urbářů. Selský archiv 1922 str. 39 n.
- Vlad. Procházka: Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách, Praha 1963
- Vlad. Procházka: O faktických cenách usedlostí a jejich pohybu nahoru i dolů, Hist. sborník X. Praha 1962.

Vlad. Procházka: Nejstarší česká gruntovní kniha, ČSFS roč. 48, str. 81. n.

Alois Mika: Poddaný lid v Čechách v první pol. 16. stol., Praha 1960.

František Hrubý: Selská a panská inventáře z doby předbělohorské ČČH XXXIII. 1927

Rodopisná hlídka

Karel Sklenář, Praha 3, Radhoštská 14 se zajímá o některé rody z Plzeňska:

1. Roubalové, z okolí Nepomuku, Horažďovic a Klatovska od 17. stol.
2. Hůrkové, zvláště přeukové a potomci učitele Jana Hůrky z Plánice/zemřel 7.1.1818, stár asi 82 let/, rozený asi 1736/. Poprvé se oženil s Dorotou Pošovou 13.11.1775 v Plánici, podruhé co vdovec s Barborou Mrnkovou z Kačic u Smečna 29.5.1797. Dále byl v Blovicích r. 1806 učitelem jiný Jan Hůrka, roz. asi 1760.
3. Sequens Frant., rektor malířské akademie, hledá křestní/asi 24.11.1836 v Plzni/ a oddací zápis s manž. Emilií, roz. 1839 v Plzni a rozsah této rodiny. Měl více sourozenců, např. Jana, pražského obchodníka roz. 4.7.1842 v Plzni.
4. Engelthalerové, z Radnicka /?/. Anna E. /roz. v Radnicích se vdala asi mezi r. 1760 až 1798 za Václava Kalivodu, správce z Plas. Její dcera se provdala r. 1815 na Zbraslavi.
5. Kalivodové, Václav K., správce v Plasech se narodil asi 1740-1775 neznámo kde. V Radnicích žila řada Kalivodů.
6. Levý Václav, sochař, roz. 14.9.1820 v Nebřežinách - hledá matriční zápis jeho a jeho rodičů. Konskripční arch udává rodiště Chříč.

Ing. Jiří Moravec, Kadaň, Sídliště č. 1341/15, okres Chomutov, hledá členy rodů:

1. Moravec, ví jen o Pavlovi Moravcovi, rozeném asi kol r. 1700 v městě Hluboké - nic více o něm neví.
2. Oliberius, Václav Oliberius byl kol r. 1800 mlynářským

v Krašově čp. 1. Jeho syn Matěj, zprvu mlynářský tovaryš v Mýtě čp. 120, se přiženil do Medového Újezda u Rokycan, čp. 15.

Drobnosti z rodopisu a heraldiky

Kronika rodu z Traveníku

Antonín Travěnek, učitel v.v. v Olomouci, 75 let sepisoval po 30 let mnohosvazkovou rodovou kroniku od r. 1512 do dnešní doby. V červenci 1968 uspořádali sjezd rodu Travěnců, sešlo se jich ve vsi Lulči na Vyškovsku na Moravě na 70 členů rodu z více než stovky dnes žijících v Čechách, na Moravě a Slovensku. K tomuto rodu patří i paní Irena Svobodová, choť presidenta republiky.

Bulletin Heraldika - Jílové 1968/č. 2, 3, str. 26,

Deník Rudé Právo 1968/č. 187, roč. 48 z 8. 7. 1968 - z reportérova nedělního zápisníku.

=====

Z p r a v o d a j

pro přátele rodopisu a heraldiky

Vydává Západočeské nakladatelství v Plzni pro vnitřní potřebu Archívu města Plzně. Redaktor publikace Dr. Miloslav Bělohávek. Redakce Archív města Plzně, Veleslavínova 19. NV města Plzně
škola. 1677/69/Šind. TS 02/65. - Září, říjen 1969. -
Cena dvojčísla 2.50 Kčs.

Zpravodaj

PRO PRÁTELE RODOPISU A HERALDIKY

Ročník I., 1969

Číslo 9 - 10

Josef Nuhlíček

Rodopisné studium a archívy.

Podle studijního řádu, vydaného archivní správou ministerstva vnitra a platného v československých státních, okresních a městských archívech, má každý občan našeho státu, splní-li podmínky, právo v archívech studovat. Jednou z podmínek je prokázat svoji totožnost, zpravidla občanským průkazem, vyplnit badatelský list, v němž kromě osobních dat a údajů bydliště a pracoviště vyplní i údaj o studovaném tématu, zda jde o práci vědeckou a v čím zájmu či o studium soukromé. V každém případě musí badatel podepsat prohlášení, že bude s předloženými archiváliemi řádně zacházet, tedy, že je nijak nepoškodí, že získaných poznatků nezneužije a bude-li výsledky své práce publikovat, že jeden výtisk odevzdá archívu, z jehož fondů poznatky čerpal. K bádání se dnes předkládají archiválie, starší 50 let. Ještě před 20 lety se za archiválie pokládaly písemnosti až do r. 1848 a jen ty byly převážně přístupny volnému vědeckému bádání. Tyto názory převládají dosud v řadě států. Platí to zejména u písemností širokého dosahu, např. pro písemnosti centrální

ních úřadů. Také u nás některé písemnosti mají dlouhou ochranou lhůtu. Osobní spisy, pokud se trvale zachovávají, by se měly do archivů dostat až po 75 letech. Je ostatně v zájmu občanů samých, aby po čas jejich života byly spisy, jich se dotýkající, pro veřejnost nepřístupny.

Rodopisné badání je studium velmi vážné nejen zaměřením, ale hlavně proto, že používáme pramenů velmi cenných, na jejich zachování má společnost mimořádný zájem. Rodopisný výzkum je časté studijní téma. Proto archivalie, jichž používáme, jsou užíváním velmi poškozeny a je nutno je všestranně chránit. Rodopisný výzkum začíná zpravidla ve státních archívech, kde jsou uloženy starší církevní matriky zhruba do r. 1870. Až do r. 1952, kdy se provedlo soustředění matrik v krajských, nyní státních archívech, byly matriky u nás rozptýleny po farních úřadech jednotlivých církví. Při tom platila trojí praxe. V českých zemích vedly matriky narozených, oddaných a zemřelých farní úřady církve katolické na základě církevních nařízení, zejména koncílu tridentského z r. 1563 a pozdějších státních opatření, jmenovitě josefinských patentů z r. 1784, dále rabíni židovských náboženských obcí, evangeličtí duchovní od r. 1849 /od r. 1829 pod dozorem katolických farářů/starokatolíci od r. 1877, církev ochranovská od r. 1882 a církev československá od r. 1924. Od r. 1870 byly u okresních hejtmanství a pozdějších jejich nástupců vedeny matriky osob bezkonfesních. Odlišné matriční předpisy byly na Hlučínsku, odtrženém od českých zemí r. 1742 a vráceném až po plebiscitu r. 1920 Československu, a také na Slovensku, kde od r. 1894 platily výlučně státní matriky, vedené na notářských úřadech, po r. 1945 na národních

148

výborech. Matriční praxe byla zákonem č. 268 Sb. z 7. prosince 1949 sjednocena. Od 1. ledna 1950 vedou matriky na celém území Československé socialistické republiky pověřené městské a místní národní výbory, které k vedení matriční agendy ustanovují matrikáře, podřízeného předsedovi MěNV či MNV, s postavením veřejného orgánu. V r. 1950 vyšel seznam matričních obvodů, který od r. 1955 je spojen se seznamem obcí v Administrativním lexikonu obcí republiky Československé. U každé z obcí je v kolonce Matriční obvod písmenem M /v místě/ či pořadovým číslem jiné obce vyznačen příslušný matriční obvod. Poslední stav je uveden v Statistickém lexikonu obcí ČSSR z r. 1965. Stav se ovšem stále mění vyhláškami, které podle posledního stavu vydávají odbory organizační a pro vnitřní věci okresních národních výborů na základě usnesení rad ONV, odvolávající se na vyhlášku ministerstva vnitřní č. 182/1959 Ú. l., které na matriční agendu dozírá. Tyto změny dostávají na vědomí odbory vnitřních věcí všech ONV na území republiky a jejich prostřednictvím se o změnách dozívají všichni matrikáři v okrese, takže u matrikářů lze vždy získat informace o současném stavu, kdybychom potřebovali provést jakýkoliv výzkum v živých matrikách po r. 1870.

Počet matričních obvodů oproti stavu z r. 1950 byl podstatně snížen a pohybuje se na počtu 10 až 25 matričních obvodů na okrese, při čemž i počty obcí se různí. Hledí se vždy k možnosti plnění úkolů, obvodům uložených. V každém z obvodů se vede matrika narození, manželství a úmrtí. Zákon předepisuje, že do knihy narození se zapisuje jméno, příjmení a pohlaví dítěte, den v měsíci a rok a místo jeho narození, státní

občanství, jméno a příjmení, den, měsíc, rok a místo narození, povolání a bydliště rodičů, jakož i jméno a příjmení prarodičů a konečně dohoda rodičů o příjmení dítěte, mají-li rodiče různá příjmení. Do knihy manželství se zapisuje jméno a příjmení, den, měsíc, rok a místo narození, státní občanství, stav, povolání a bydliště snoubenců, den, měsíc a rok uzavření manželství, jméno a příjmení, den, měsíc, rok a místo narození a povolání rodičů snoubenců, dále jméno a příjmení, povolání a bydliště svědků, nutně příjmení, o němž se snoubenci dohodli, že ho budou užívat s konečným příjmením, na němž se dohodli pro děti, které z manželství vzejdou. Do knihy úmrtí se zapisuje jméno a příjmení, povolání, stav, bydliště, den, měsíc, rok a místo narození zemřelého, hodina, den, měsíc, rok a místo úmrtí, jméno a příjmení manžela, jméno a příjmení rodičů zemřelého, příčina smrti, datum a místo pohřbení. Podle zákona č. 268/1949 Sb. se má pořádat opis všech tří typů matrik a odeslat nadřízenému národnému výboru.

Podle výnosu ministerstva vnitra z 20. prosince 1951 byly staré církevní matriky spolu s průvodním písemným materiálem soustředěny u matričních oddělení ONV a rozděleny na část starší do r. 1870, jež byla odevzdána krajským archivům a na rovně jim postaveného Archivu hl. města Prahy pro obvod Prahy. Mladší církevní matriky byly předány obvodním matričním obvodům, aby z nich bylo možno vydávat na požádání rodné, oddací a úmrtní listy. Krajským archivům byl též odevzdán průvodní listinný materiál k matrikám, zpravidla až do r. 1949, kdy fary ukončily matriční činnost. Pro záznamy křtů a církevních oddavků si fary založily nové církevní seznamy, jež jsou jejich zále-

žitostí vnitřní a výpisy z nich nemají právní význam.

Krajské archívy urychleně převzaté matriky sepsaly a seznamy matrik zveřejnily ve svých Průvodcích, vydaných od r. 1954. Archiv hl. města Prahy kromě popisu v Průvodci po fondech a sbírkách /Praha 1955/ publikoval již v r. 1954 přehledný katalog matrik Pražské matriky farní 1584-1870 péčí Dr. Václava Hlavsy. Badatelské veřejnosti sloužily po dlouhou dobu za pomůcku jednak Catalogus cleri 1936 a 1938, kde byly soupisy matrik a dále příručka Antonína Blaschky Die Personenstandsregister in Protektorat Böhmen und Mähren, vydaná r. 1940. Nejmladší část matrik, zpravidla od r. 1870, je tedy dnes dostupná jednak na matričních obvodech, ale jsou tu někdy i matriky starší, pokud do nich byly učiněny zápisy po r. 1870, část starší pak ve Státních archívech a v Archivu hl. města Prahy. Bylo by užitečné, kdyby vyšly soupisy matrik podle obcí a jich částí, od nejstarší doby až po současnost, jak to připravil a nyní již publikoval Státní archiv Opava pro Severomoravský kraj. Do soupisu se však musí zahrnout i matriky a makuláže, chované v okresních archívech, jmenovitě matriky před r. 1620. Tyto archiválie získaly často bývalé městské archívy z far dobrovolně před zestatněním matrik /OA Kutná Hora má např. utrakvistické matriky kutnohorských far z let 1573 - 1627/ nebo neodevzdané svazky při soustředění archívů farních po r. 1955.

Duplikáty matrik, které začínají většinou až v době josefinské, jsou v archívech, které chovají archiválie arcibiskupství a biskupství a archívy jich konsistoří. Archiv pražského arcibiskupství spravuje Státní ústřední archiv v Praze,

jinak jsou v archívech státních. Duplikáty matrik jsou sepsány, ale běžné se nepředkládají.

Genealog má možnost svou práci soustředit na vývod, při němž sleduje všechny předky obou svých rodičů. Může se však zaměřit i na rozrod, při němž vyjde od nejstaršího známého předka, k němuž došel výzkumem, a sleduje pak potomstvo všech spřízněných členů. Konečně může sledovat rodokmen, v němž však neuvádí rodiny vdanych dcer, spokojuje se zpravidla udáním data sňatku a záznamu jména manžela. Má-li rodopisná práce mít reálný výsledek, je třeba vycházet z údajů pevně zjištěných a řádně prověřených a musí uvádět vždy přesné prameny, aby byla možná kontrola.

Uvedli jsme již, jaké údaje je možno získat v matrikách vedených od r. 1950. Nové státní matriky neuvádějí náboženství a bude tedy nutno pátrat v matrikách několika církví, než získáme údaje o narození, oddavkách a někdy i úmrtí svého předka. Zápisy do matrik se žel vyvíjely a proto je vhodné se zmínit o tom, co kdy bylo do matrik zapisováno. V matrikách ze 16. století / ve Slaném byly např. vedeny matriky od r. 1566, v Kutné Hoře od r. 1573/, najdeme společně zapsány, i když odděleně, křty, oddavky a někdy i pohřby, převažují však většinou zápisy o křtech a oddavkách. Jsou psány po letech, a v čele bývá jméno kněze, který křty nebo oddavky konal. Jméno kněze se pak v zápisech neopakuje. Zápis začíná dnem křtu, který je uváděn týdním dnem a pak nejbližším svátkem, např. v auterej den sv. Žofie /15. května/; badatel musí datum převést na dnešní způsob datování a neobejde se tedy bez Kmlerovy Rukověti chronologie křesťanské, zvláště české /1876/ či bez

152

Rukověti chronologie křesťanské od G. Friedricha /1934/. Je uváděno jméno křtěnce, syna či dcery, případně dvířat, jméno otce, např. Jan malíř a matky např. Anna. Rodné jméno matky není uváděno, ale je obsáhlý výčet kmotrů, mužů i žen. Zcela výjimečně se dozvíme, že např. ve Slaném bylo pokřtěno dítě Jakuba, šafáře z Kvíče, který byl přespólní, jindy je uveden i otec otce. V matrikách oddaných nalezneme někdy i údaje o rodině či zaměstnání nevěsty / ve Slaném si r. 1597 béře soused Kašpar, mlynář, pannu Kateřinu, služebnou od pana Jiříka Bílinského/. U vdov je v matrikách oddaných uváděn bývalý manžel. Zápisy oddavek jsou zpočátku velmi stručné a nejsou uváděni ani svědci. Po stavovském povstání podrobnost zápisů roste. U ženicha bývá při oddavkách uváděno již pravidelně řemeslo a u podruha poznamenání domu, kde bydlí. Po převzetí matrik katolickými knězi po roce 1623 je formulář velmi zjednodušen a zápisy se píšou v kolonkách s nadepsáním dnů, měsíců, rodičů dítěte a kmotrů. Z úsporných důvodů se omezují údaje rodičů na jméno a příjmení otce a jméno matky. Zvláště jsou vedeny děti z levého boku zplozené, kteréž pankharty nazýváme. Po roce 1618 jsou podrobnější zápisy oddavek. U ženicha nalézáme údaj o otci a rovněž u nevěsty bývá udán její otec a jeho bydliště, či údaj o službě. Po roce 1650 jsou uváděni jmenovitě svědci oddavek. V matrice pohřbů, jež jsou zaznamenány chronologicky, je údaj měsíce a dne, jména pohřbeného, jen u dětí údaj jména otce a při pohřbu ženy jména manžela. U neznámých lidí bývá uvedeno město, z něhož udánlivě přišli. Uvádí se též kostel, na jehož hřbitov se pohřeb udál. Po roce 1650 jsou údaje, jakého byl zemřelý pohlaví a kolik mu bylo let, u dětí i neděl.

153

Ještě v polovině 18. století je při zápisech křtů dbáno na údaje o kmotrech, ale matka je zpravidla uvedena jen křestním jménem, ačkoliv u rodičů je vždy zdůrazněna buď svobodnost či poddanost k určitému panství. Je však již rozlišováno, z jaké vsi křtěný pochází, pokud je v obvodu fary více obcí. Někdy bývá na okraji poznamenáno, byl-li vydán křestní list. V matrice je zpravidla zapsán křtící kněz s jeho církevní hodností. V 18. století mívají děti více křestních jmen, zpravidla tři. U oddavek se začíná uvádět číslo popisné domu, kde bydlil ženich nebo nevěsta. V roce 1771 dochází ve většině matrik k zásadní změně. Uvádí se číslo domu, v němž se pokřtěný narodil. Stává se pravidlem, že se uvádějí dny, v nichž došlo k ohláškám sňatku a na prvé místo mezi svědky se dostává družba a družička. Je již uváděn i chrám, v němž se oddávky konaly. V matrikách o úmrtích se poznamenává, zda zesnulý byl zaopatřen a kterým knězem, na kterém hřbitově byl pohřben a kolik mu bylo let. Při úmrtí dětí se trvale uvádí jméno otce a jeho zaměstnání. Od r. 1771 se uvádí i číslo popisné domu, v němž zemřelý bydlil.

Na počátku 19. století užívají fary zpravidla předtištěných formulářů s německým textem. V zápise se uvádí, jakého je otec náboženství, jaké pohlaví má křtěný a zda jde o dítě zplozené v manželství či dítě nemanželské. Rubrika pro rodiče je úzká a stále je ještě kladen důraz na kmotry. Pod údajem jména křtěnce se uvádí porodní bába. Teprve po roce 1825 se zápis o rodičích rozšiřuje a jsou uváděni i rodiče otce a matky a jejich bydliště.

V 19. století jsou již matriky zpravidla rozděleny na

matriky pokřtěných, oddaných a zemřelých. Jen malé fary užívají ještě staré formuláře z konce 18. století. Po roce 1810 bývají dodatečně dopisovány i rodiče matky a zápisy se tedy zpřesňují. Na přelomu 18. a 19. století se ještě věk snoubenců uvádí jen počtem let, který není vždy správný. Při zápisech pohřbů od konce 18. století se v poslední rubrice uvádí nemoc zemřelého a způsob smrti. V 30. - tých letech 19. století se již u zemřelých uvádějí oba rodiče.

Je třeba připomenout, že v matričních přílohách, které byly součástí farního archivu, nalezneme křestní listy oddaných snoubenců, pokud se narodili v jiné farnosti, dále souhlas vrchnosti se sňatkem a později souhlas starosty obce a okresního hejtmána, dále souhlas vojenského velitelství, jde-li o sňatek brance a konečně církevní nebo i světská dispens, jde-li o sňatky blízkých příbuzných, ať již pokrevných či sešvagřených. Ve farních archívech, dnes depozovaných v archívech okresních, nalezneme knihy ohlášek snoubenců, zkušební tabely pro snoubence, ohlašovací knihy, knihy birmovanců, soupisy duší a někdy i židovské matriky, jež jsou dnes ovšem soustředěny u ONV Praha 1. Neobejdeme se tedy bez prostudování Průvodců po okresních archívech, pokud jsou vydány, zejména máme-li při zjišťování předků nenadálé obtíže. V okresních archívech nalezneme i některé archívy spolkové, které nám mohou poskytnout cenné informace.

Důležitým genealogickým pramenem jsou nesporně pozemkové knihy, jež byly před rokem 1850 produktem soudní agendy bývalých patrimoniálních a městských úřadů. Část těchto

pozemkových knih zůstala po r. 1850 u městských úřadů a u velkostatků, část, považovaná za živou, přešla k okresním soudům, jež v nich zpravidla až do r. 1871 pokračovaly a pak vedly nové pozemkové knihy až do r. 1960. Starší část pozemkových knih soustředily koncem minulého století a pak v třicátých letech našeho století zemské archívy. Tyto starší pozemkové knihy jsou velmi různorodé, což se projevílo i při jejich novém rozmístění. Část těchto knih se vrátila do okresních archívů, část přešla do fondů velkostatků, spravovaných státními archívy, jež vlastně nové rozdělení po katalogizaci sbírek provedly.

Pro rodopisce jsou nejpřitažlivějšími knihy testamentů a posledních vůlí, kde jsou podchyceny jak psané závěti, tak i ústní poslední vůle, doložené rychtářem a svědkem. Do těchto knih se dostaly i některé svatební smlouvy, pro které ve byly zpravidla založeny zvláštní knihy svatebních smluv, či byly vepsány do knih smluv obecných. Rozdělení pozůstalostí mezi dědice nalezneme v knihách o projednávání pozůstalostí, osudy sirotků je možno sledovat v knihách sirotčích a konečně v převodech nemovitostí a splácení kupní ceny, t.zv. vejrunků, v purkrechtních registrech. Mezi uvedenými knihami, v nichž je možno sledovat jména a osudy hospodářů, jejich sourozenců, rodičů a dětí na panstvích i ve městech, jsou nepatrně rozdíly. Známe-li z matričních zápisů rodokmeny, je možno za pomoci pozemkových knih často posunout dějiny rodů hluboko do 17. a 16. století, někdy i do století 15tého. Pokud žily rody ve městech, kde jsou zachovány městské knihy i z doby předhusitské, je možno i tam

sledovat rod, zpravidla ne však jeho jednotlivé členy. Znamenitou pomůckou jsou i cechovní registra, sledujeme-li rodiny řemeslnické.

Obdobou gruntovních knih, vedených na patrimoniích a ve městech, jsou knihy svobodnické, do nichž zapisovali královští svobodníci. Starší svobodnické zápisy byly v deskách zemských, odkud byly r. 1617 přepsány do knih svobodnických, kam se povinně začalo zapisovat až v r. 1662. Šlechtičtí držitelé statků a panství zapisovali převody nemovitostí v deskách zemských, vedených u zemských soudů v Čechách i na Moravě. České zemské desky, jichž počátky se kladou do let vlády Přemysla Otakara II., shořely r. 1541, byly však obnoveny a starší jich pozůstatky vydal J. Emler. Kvaternů zemských desk českých je 1714, z toho větších desk 1397 a menších 254; končí rokem 1851. Jich poslední inventář vydal V. Letošník s názvem Die böhmische Landtafel. Zemské desky české spravuje Státní ústřední archív, který již počal s jich rejstříkováním. Orientace v deskách zemských je velmi nesnadná, ačkoliv se zachovala řada původních pomůcek a rejstříků; částečnou orientaci umožňují badatelé Hrady, zámky, a tvrze království českého vydané A. Sedláčkem. Moravské zemské desky jsou částečně vydány v plném znění. Při studiu šlechtických rodů nemůžeme pominout desky dvorské, které sahají od r. 1380 do r. 1850 a zahrnují všechny země koruny české. Tyto desky jsou rovněž uloženy v I. oddělení Státního ústředního archívu. V zemských deskách jsou zapsána povýšení na šlechtictví, propůjčení erbu, prohlášení zletilosti, jsou tu testamenty, sva-

tební amlouvy, přihlášky k dědictví, přijímání poručenství a poděkování se z něho, jsou tu odhady nemovitostí a dílčí cedule, v nichž se obrazí stav panství a bývají tu často i obsáhlé seznamy poddaných. Bylo by potřebné, aby tyto části z desk zemských byly moderní archivní technikou přefotografovány a dány k dispozici badatelské obci.

Na řadě panství /např. Karlštejn, Zbiroh/ byly vedeny soupisy lidu /Manschaftsbücher/, sloužící zpočátku v otázkách robotních, od 18. století k účelům vojenským. Na tyto soupisy navazují knihy branců. Je to důležitý genealogický pramen, sahající někdy až do r. 1613 /Vysoký Chlumec, RA Lobkovicové/. Byly vedeny buď pro celé panství či pro jednotlivé rychty a vsi a obsahují seznamy jednotlivých rodin a jejich členů s údaji věku. Bývá uvedeno, zda je dítě při hospodáři, či má řemeslo a někdy je i uvedeno, kde se člen rodiny zdržuje nebo kam odesel. Tyto seznamy bývají ročně opisovány a doplňovány. Na panstvích jsou vedeny seznamy sirotků, seznamy rychtářů, seznamy židovských rodin a nově i výkazy zaměstnanců. Tyto prameny nalezneme v archívech velkostatků, uložených ve státních archívech, jež mají vesměs k dispozici Průvodce po svých fondech, dále ve fondech měst v okresních a městských archívech.

Ve Státním ústředním archívu je uložen a opatřen archivní pomůckou soupis obyvatel podle víry z r. 1651/ sign. SM R 109/45/, pořizovaný na jednotlivých panstvích. Není úplný, neboť v několika případech zůstal na panstvích, někde, např. u svobodníků, nebyl vyhotoven nebo se nedochoval. Tento sou-

pis, řazený podle panství a uvnitř podle vsí, uvádí jednotlivé rodiny a jejich členy včetně služebných a kromě stáří podle počtu let uvádí i náboženství. Ženy hospodářů nemají uvedena rodná jména. Uvedený pramen je bohatší než berní rula, rovněž chovaná ve Státním ústředním archívu, sepsaná z důvodů berničních pro české kraje r. 1654. Je to soupis všech vesnic, městeček, měst poddanských i královských, samot, dvorů, mlýnů, hamrů a hutí, nezachycuje však půdu panskou. Obyvatelstvo se dělí na sedláky /nad 30 korců/, chalupníky /do 30 korců/ a zahradníky /do 8 korců/. Nejsou tu sepsáni bezzemci. Hospodáři jsou uváděni křestním jménem a příjmením a v rubrice handle bývá uvedeno i jejich řemeslo. Fustá a rozbořená stavení jsou vedena pod jménem posledního držitele. Tento pramen je z části vydán v edici Berní rula, kde v letech 1950 - 1955 vyšlo 16 svazků /Pražská města, kraj Čáslavský, Hradecký, Kouřimský, Plzeňský, Podbrdský, Prácheňský, Vltavský a Žatecký/. Badatel zjistí značný rozdíl mezi berní rulou a poznatky získanými z ostatních pramenů, protože berní rula podchycuje jen stav, na němž záviselo zdanění poddaných. Na Moravě berní rula není, ale máme tu k dispozici tzv. lánský rejstřík z r. 1656 a pak revizi z let 1669 a 1679; pro Moravu je důležitý seznam komínů z r. 1667, který uvádí hospodáře v pořadí domů, jak stály při sobě.

Dalším katastrem, z části již publikovaným, je katastr tereziánský. Vyšel již Tereziánský katastr moravský, vydaný r. 1962 Jiřím Kadimským a M. Trantírkem, obsahující rustikál i dominikál a ve dvou svazcích Tereziánský katastr český

/Praha 1964 - 1966/, k němuž třetí svazek, zahrnující domovníkál, je v tisku. Edice tereziánského katastru je ovšem sumarizovaná a nezjistíme v ní jména jednotlivých hospodářů, jež je třeba zjišťovat jednak ve Fassích od roku 1713 a pak v konečném elaborátu k r. 1757. Slezský katastr, zvaný Karolínský, vyjde též tiskem jako sumarizované edice bez jmen rodin.

Třetím katastrem v pořadí je Josefský katastr, obsahující důležité údaje názvoslovné, avšak chudý na údaje genealogické. Užívají se v něm již popisná čísla domů. Katastr nevěšel prakticky v život, je však seznamem veškeré půdy v katastrální obci, poddanské i panské. Další, stabilní katastr, nařízený r. 1817, byl rovněž pořízen pro katastrální obce. Obsahuje popis hranic, protokol parcel stavebních, parcel polních a seznam majitelů usedlostí. Součástí stabilního katastru, jenž byl ve třech vyhotoveních, jsou tzv. indikační skici, z nichž můžeme zjistit rozložení popisných čísel v obcích i na samotách, neboť skici podchycovaly celý katastr. Na měřický operát, ukončený v Čechách r. 1843, navázaly katastrální mapy a samozřejmě pozemkové knihy, vedené u okresních soudů od r. 1871, jež zachytily podle obcí veškeré pozemky a jich majitele.

Důležitou genealogickou pomůckou jsou nesporně různé evidence obyvatel a později i sčítání lidu. Mnoho soupisů je např. k židům v Čechách, kteří byli sčítáni v letech 1724, 1729, 1783, 1793, 1799 a 1811. Sčítací archy panství statků a měst obsahují obvykle jména židů, údaje rodinné, datum udě-

lení sňatkového konsensu a zaměstnání. Sňatkové konsensy nalezneme též v Židovské komisi českého místodržitelství, uspořádané chronologicky a dále v knihách židovských familiantů, založených roku 1811. V Státním ústředním archivu je kromě jmenovaných fondů uloženo též děditelství židovských berní v Čechách z let 1845 - 1858.

Mnoho genealogického materiálu je v tzv. šlechtickém archivu, který pochází ze spojené česko-rakouské dvorské kanceláře od třicátých let 18. stol. a po roce 1848 z rakouského ministerstva vnitra. Akta právnických a fyzických osob z našeho území byla převzata na základě pražských úmluv mezi Československem a Rakouskem 18.5.1920. Jsou to spisy, týkající se šlechtických nadací a dále spisy osobní šlechty, řazené abecedně a spisy týkající se městských a duchovenských znaků. Důležitou pomůckou jsou též osobní doklady členek Tereziánského ústavu šlechticů v Praze, založeného roku 1755, obsahující mnoho šlechtických rodokmenů s malovanými znaky. Ve Státním ústředním archivu jsou také uloženy tzv. salbuchy, zachycující léta 1526 - 1818, vzniklé na konci 18. století a pocházející ze spojené česko-rakouské kanceláře ve Vídni. Obsahují opisy královských privilegií pro šlechtu, města, církve a cechy. Použil jich August Doerr v knize Der Adel der Böhmischen Kronländer /Praha 1900/.

Se šlechtickými rodokmeny se setkáme i v řadě genealogických a heraldických sbírek, jež byly soustředěny v bývalém českém zemském archivu a jsou dnes součástí fondů I. odd.

Státního ústředního archívu. Jsou to sbírky spojené se jmény Wunschwitz, Schumann, Ubelli, Zeeh, Doerr, Dobřenský, Vašák, Vojtěch Král z Dobré Vody, Renz a Žďárský. Pro studium majetkových poměrů šlechty nelze pominout tzv. repartiční seznamy /1758 - 1848/, které se pořizovaly rok od roku a u jmen jednotlivých dominií uvádějí i jména držitelů. Pomůckou jsou i robotní seznamy, vedené od r. 1766 do pol. 19. stol. řazené podle krajů, k nimž je rejstřík obcí. V městech, zejména velkých, jako bylo Brno, byly vedeny knihy měšťanů / Brno od roku 1559/. Na tyto knihy roku 1851 navázaly matriky měšťanů a knihy domovského práva, jež jsou soupisy obyvatel, přijatých do svazku obce.

Obyvatelstva hl. města Prahy se dotýká konskripce obyvatel, počínající v polovině 19. stol. Je součástí fondu Policejní ředitelství Praha, uloženého ve Státním ústředním archívu. Sčítání lidu až do roku 1910 nalezneme v okresních a městských archívech. Městský archív v Brně má knihy sčítání lidu z let 1780, 1850, 1857, 1870, 1880, 1890, 1900 a 1910, vzniklé svázáním sčítacích archů. Jejich doplňkem jsou protokoly o vydaných pracovních knížkách 1850 - 1924, protokoly o povolání k odcestování do ciziny z let 1817 - 1925, voličské seznamy, seznamy porotců a j.

Sčítání lidu, které se konalo 15. února 1921, je rozděleno do krajů a nalezneme jej v Státních archívech českých krajů. Jde o původní sčítací archy, na nichž jsou znaky státního úřadu statistického. Jsou řazené podle obcí a podle příslušných soudních okresů, jak je známe z lexikonu obcí

1924. Pod jednotlivými popisnými čísly je tolik sčítacích archů, kolik bylo samostatných domácností. U manželek není uváděno rodné jméno, je však poznamenáno datum, kdy sčítání manželé přišli nově do obce, což bývá zpravidla rok sňatku. Při sčítání byli podchyceni i čeledíní a služby a také nalezení a schovanci, tehdy ještě na venkově četní. Další sčítání obavatelstva se konalo 1.12.1930 a zachytilo všechny osoby, dle z 1. na 2. prosince 1930 na Československém státním území. Vedle jména a příjmení se zapisovalo pohlaví, datum narození, rodinné poměry, rodiště nebo přistěhování a dřívější bydliště, státní a domovská příslušnost, národnost, náboženské vyznání, povolání, trvalé nebo dočasná přítomnost v obci, bydliště dočasně přítomných a tělesně vadní. Toto sčítání pro Čechy, Moravu a Slezsko i někdejší Podkarpatskou Rus je uloženo ve Státním ústředním archívu a vydávala se z něho potvrzení o státním občanství a národnosti. V roce 1939 bylo 17. května provedeno podle říšských předpisů sčítání obyvatel v pohraničním území ČSR, které bylo po Mnichovském diktátu okupováno. Při tomto sčítání, uloženém dnes rovněž ve Státním ústředním archívu, bylo navíc zjišťováno samostatné podnikání a obhospodařování pozemků. Další sčítání, provedená 1.3. 1950 a pak 1.3. 1961, jsou pro české kraje rovněž uložena ve Státním ústředním archívu, ale zatím se nepředkládají a slouží jen úřední potřebě.

Není v možnosti tohoto stručného výčtu pramenů zahrnout všechny fondy, které jsou v českých archívech k dispozici a jichž by bylo možno při rodopisném studiu využít. K řadě fondů se budeme obracet teprve po důkladném výzkumu pramenů

hlavních, které nemůžeme při práci pominout. Výchozím bodem jsou zpravidla matriky, jichž studium předpokládá poměrně značné znalosti jazykové, paleografické a místopisné. Pouhé zjištění jmen nám v žádném případě nepostačí. Dějiny rodu je třeba sledovat v širokých souvislostech. Je nutno dobře znát prostředí, ve kterém předkové žili, jejich hospodářskou situaci a také i rodiny s nimiž se členové rodu stýkali. Mnohé údaje, po nichž pátráme, zjistíme často v souvislosti se sňatky a křty rodin, s nimiž se stýkali a jímž bývali svědky při svatbách a kmotry při křtech. Všechny výpisy z archívního materiálu je třeba činit svědomitě a stále je kontrolovat a konfrontovat s ostatními prameny. Dobře pořízené výpisy budou pro naši práci důležitým pramenem a mohou se stát za čas i novým pramenem archívním, zejména dojde-li ke ztrátě nebo k zničení archiválie, z níž jsme čerpali. Všude tam, kde archívni prameny byly již vydány tiskem nebo jsou k dispozici jejich opisy či fotokopie, spokojíme se tímto náhradním materiálem, který nám pomáhá ochraňovat nejcennější dokumenty.

Eman Toman

Matriky a změny příjmení

Dětská zvědavost, diferencovaná zvědavost dospělých a vůbec snaha přijít "na kloub" všemu co dráždí svou tajemností, všemu neznámému a nejasnému - to je prostě součástí lidské přirozenosti. A nemůže tomu být jinak ani v práci badatele a genealoga. Nespokojují se s danou skutečností, ale snaží

se poznati i příčiny výsledného stavu. Snaha tato ovšem naráží mnohdy na značné obtíže a tak vznikají tzv. p r o b - l é m y , jejichž řešení nebývá vždy jednoduchou záležitostí. Vyžaduje proto předchozí náležitě průpravy, obeznámení se s možnostmi působení přímých i vedlejších vlivů atd.

Zajisté nebude bez zajímavosti, uvedu-li několik příkladů ze své badatelské praxe, několik příkladů komolení, změn či dokonce tvorby osobních jmen, motivovaných různými vlivy. Jde sice o příklady místně omezené na okruh Strážovska, ale jsem přesvědčen, že závěry z nich vyplývající mohou mít a mají platnost obecnější. Především z nich plyne poučka, že nestačí pouhé nahlédnutí do matrik /M/ či pozemkových knih /PK/ omezené na konkrétní jméno, ale že je třeba podrobněji prostudovat jednotlivé zápisy a hledati srovnávací materiál, chce-li např. genealog překročiti domnělou hranici badatelských možností, t.j. asi tak polovinu 18. stol., neboť zde často končí jeho až dosud úspěšné bádání./. Kromě změn a deformací jmen jsou ovšem i jiné překážky, mnohdy zdánlivě či skutečně nepřekonatelné, které ztěžují, ba dokonce znemožňují další práci/ nečitelnost, strohé zápisy, záměna jmen, chybějící zápisy atd./.. Zároveň ukazují na problematiku etymologie, onomastiky i toponomastiky bez alespoň částečné znalosti místních poměrů, nářečí, věcných, historických i jiných okolností a souvislostí.

Už čtení starých zápisů působí mnoho obtíží a ani indexy matrik - zvláště dodatečně sestavované a často neúplné - nemohou být směrodatným vodítkem. Takovým naprosto nespoleh-

livým vodítkem byl by index k M Strážov 7, kde např. je jméno Cíl /psáno Czjl/, indexováno jako Hejl, Kalaš jako Kalach, 12.8.1788 narozený "Johannes Thomas " / otec "Elias Thomas, Schleifer" /t.j. brusič/ indexován jako " S c h l e i f e r Jan Tomáš " a dokonce dcera téhož otce, Magdalena/ nar. 12.2.1791 /indexována jako "Š l e j f i r Magdalena Tomáš " -tedy komoleniny" na druhou" - a mnoho dalších /"Jan Křtitel Ullowecz" jako Jan. K u t i l , Kripl jako Krügl, Haas jako Hais, Justina Tschermakin jako Thermalin Justina, Písecký jako Tejfrtský atd./ . Tolik o spolehlivosti indexů.

Přeměna příjmení je patrna ze zápisů /M Strážov 6 /: 2.7.1748 se narodil v Kozí Josef, syn rodičů "Matheo K o w a r z e t Dorothea" a 23.6.1755 tamže Marie, ale jako rodiče jsou uvedeni " Matheo K o w a r z i k e t Dorothea ", anebo na Opálce: 20.3.1753 narodil se Václav, rodiče " Matieg B o h a t e y , Victor a Katerzina" a 23.6.1755 narodil se Jan, rodiče " Mat. B o h a c z a Katerzina".

V nejstarších matrikách nacházíme na místě příjmení pouhé označení p o v o l á n í , které snad tehdy, kdy domy nebyly dosud opatřeny popisnými čísly, bylo pro přesnější označení osoby důležitější. Tak např. v r. 1632 /M Strážov 1/ uváděný "Bolf Pekarek" aneb "Wolf Pekarz" nebyl nikým jiným než Wolfgangem Červenkou, pekářem a primasem strážovským a naopak "Girzi Pekarek ginak Cuculus " v r. 1680/ M2/ už nese svoje polatinštělé jméno rodové/česky Kuka / aspoň na druhém místě. Podobných případů /povolání na místě příjmení /je tolik, že mnohdy nelze vůbec zjistiti příjmení dot-

čené osoby, ba zdá se, že ještě v druhé polovině 17. století nebylo užívání příjmení zcela ustáleno. Skutečnost to pro badatele a genealogy velmi nepříjemná.

Zajímavý je případ D a m i a n a N o v é h o z Lehoma/ syn Matěje a Konstancie/. Narodil se 27.9.1748 a jméno - pro místní poměry jistě exotické a neobvyklé - obdržel nikoli podle přání rodičů nebo - podle zvyklosti - po kmotru, ale podle kalendářního svátce /27.9. je totiž svátek Kosmy a Damiána/. Takovýto "příděl" jmen zavedl ve Strážově farář Matěj Jiří Pangerle /1722 - 1754/, krom uvedení latiny do matrik až dosud psaných česky./ Měl to snad býti ústupek Němce ryze české osadě?/. Tedy tento Damian oženil se r. 1782 s Magdalenou dc. Tomáše Tomana z Javoříčka. Při narození jeho syna Tomáše /1785 je v matrice uváděn jako voják se jménem Adamian Nowey, při narození dcery Kateřiny/1786 - zemřela týden po narození / je uváděn /M Strážov 7, odd. Militär/ v matrice jako major Damian Nowey. Ještě před úmrtím této dcery zemřela jeho manželka a v r. 1787 oženil se znovu s Rosinou Majerovou. A zde /M Strážov 8, odd. Lehom/ je uváděn jako Damian N o w a k / příslušník Olivier-Salis. pluku/, ale již r. 1791 při narození dcery Anny je uveden jako tesař. Při úmrtí této dcery je v matrice /M Strážov 9, odd. Lehom/ uvedeno, že v Lehomě čp. 4 zemřela 27.12.1791 " Anna dcera Adamciana Nowiho tesaře" / ve stáří 1/4 roku/- tedy příklad komolení křestního jména a záměna příjmení.

Další, neméně zajímavý příklad: Dle matriky narozených /M. Str. 6/ narodila se 9.11.1776 ve Strážově čp. 25 dvojčata

Tomáš a Bartoloměj z rodičů Michala Tomeyera /"Revisor Tabace"/ a Rozalie, ale podle matriky zemřelých / M 5/ zemřeli ve Strážově čp.25 :10.11.1776 " Tomáš, syn Michala T o m a n a " /stár 3 minuty/a 12.11.1776 tamže "Bartoloměj, syn Michala T o m a n a ", stár 2 dny. Příklad neřešitelný, poněvadž jméno tabáčního revisora Michala Tomeyera - Tomana se více ve strážovských matrikách nevyskytuje. /Stáří v matrikách zemřelých bývá uváděno jen přibližně, často zaměňuje se datum narození s datem křtu a datum úmrtí s datem pohřbu. Dozorce bývá diference i několika let - také tzv. "přibližnost", ač ani vyložené chyby nejsou vyloučeny./

A jiný příklad: 26.8.1724 narodil se ve Strážově Jan Jakub. Rodiče Diviš a Anna Suk. Skutečnost: Diviš K o č í a Anna rozená Suková / M Str.3/ a v Lukavici narodil se 23.9.1785 Michal, syn Ant. Svítila /psán Swýtil/ a Evy. Skutečnost: Antonín Toman a Eva rozená Svítilová / M Str.7/ - V obou případech jde vlastně o užití tzv. "jména po chalupě " / u Suků, u Svítilů/, podle jmen dřívějších majitelů usedlosti /oba dvory/ , kam se noví hospodáři přiženili. V Lukavici se jméno Toman po krátké přestávce jen vrátilo. Majitelem usedlosti byl před Svítilem již od nepamatovaného rodu Tomanů. /PK Bystřice 2,6/.

Podobného druhu jsou i případy užívání d v o u jmen. Obvykle to bylo příjmení a jméno "po chalupě " či přízvisko. Nacházíme jich rovněž celou řadu a poměrně nejvíce u příjmení Toman / bylo a jest dosud jedním z nejrozšířenějších na Strážovsku i okolí - proto se také téměř nevyskytuje jako

jméno "po chalupě"/. Jedním z nich jest v Brtí / 1706 - 1727 uváděný/ " Jan Toman jinak Tandoušek, manželka Barbora ". Je zajímavý tím, že ze sedmi jeho dětí najdeme v matrikách /M.Str.2 a s/ čtyři pod jménem Toman a tři pod jménem Tandoušek. Z celé řady dalších buďtež jmenovány alespoň: "Diviš Kasyk jinak Burygan "/Strážov 1676/," Hons Wenyger jinak Capucin" /Strážov 1708 - kapucín jest pravděpodobně přízvisko/, "Ondřej Paubrle jinakč Presl " /Hamr 1677/, " Jan Hulovec /Úlovec/ jinak Pauza dolejší "/Rovná 1702/ a " drouzka Marketa Truhlařovic /příjmení/ cera jinak Paubrlova" /Zahorčice 1707/. Konečně 15.9.1686 ženil se v Brtí Pavel syn Kryštofa Zaveského jinak Pivonky z Koryt s Alžbětou, dc.zemřelého Václava Tomana z Brtí. /M Str.2/. Jmenovaný je v dalších zápisech uváděn buď jako Pavel Pivonka /nejčastěji/ nebo Pavel Kovář.- Tedy tři jména, z nich prvé /Zaveský - bydlel v Korytech "za vsí"/ je zajisté jménem " po chalupě", druhé je vlastní příjmení, kdežto třetí označením povolání / byl skutečně kovářem/.

Toto výslovné vyznačení dvojjmennosti bylo jistě též upřesněním jména osoby, mající více soujmenovců. Kapitulu samu pro sebe zasloužila by jména n ě m e c k á /ať již skutečná, domnělá či přeložená / i jména ovlivněná nářečím /českým či německým/. Pro zajímavost jen stručně, heslovitě:
Ke jménům ryze českým zajisté budeme počítati příjmení Schejbal /Scheybal/ - od sehnouti, shýbati, lid. schýbat se. Jiná jména, neznající místa jejich původu, určujeme poněkud

nesnadněji - např. Schon může být podle českého shon, sběh /lid. schon/, Neuschl či Neuschel od českých neuschl /schnou-
ti/ a neušel /jít/, Schrott od českého šrot /vedlejší mly-
nářský produkt/ atd. Někdy jde o čisté překlady: v Lukavici
1739 "Jakub Fyss /Fiš/ vel Ryba ", ve Strážově 1753 "Michal
Král" od König/ zde by mělo být uvedeno as obráceně : König
od Král - pocházel ze Všerub u Domažlic - či snad byl překř-
těn již tam ?/ Ve Vítině máme příklad Pavel /1632/ - Paul /1667/
-Poul /1737/ a Beneš - Paur. Tento, původně Jakub Beneš /syn
Wolfa Beneše, s manželkou Marií , byl při narození třetí dce-
ry zapsán v matrice / M Str.3 - 30.9.1721/ jako "Benesspaur"
a nadále už jako Paur /z němec.Bauer - sedlák,lid.Paur, Pour/.

Velmi zajímavý je případ germanizace českého jména pou-
hým "administrativním úkonem", pouhým způsobem psaní. Kdo by
za německým příjmením Zipperer hledal českého Čiperu? A pře-
ce! V textu smlouvy zapsané v PK Bystřice /Nýrsko/ 66,fol.147
/1.3.1849/ je as třikrát uváděno německé jméno Adam Zippe-
rer / z Ouborska/, ale nastojte! Pod zápisem je zcela čitel-
ně napsáno : "Adam Čiperu"/podpis/. Jiné zápisy s týmž příj-
mením najdeme v PK 44,45 a 65 i ve strážovských matrikách.
/Na Strážovsku najdeme - v 19.stol. - Zipperery v Hamru,Strá-
žově a v Lehomě. V Lehomě se zakoupil - emphyteuse - Jiří Zi-
pperer z Ouborska r. 1838/. Zápisy ve strážovských matrikách
znějí vesměs na jméno Zipperer, kdežto v pozemkových knihách
střídají se jména Ciperu, Čyperu,Cziperá a Zipperer.- Aby-
chom pochopili tuto zdánlivě atraktivní přeměnu českého Či-
170

perry v německého Zipperera rozeberme si jméno hláskově.Něm-
ci, jak známo, čtou z jako c a tedy české c napsali jako z.
Zdvojení souhlásek ve slovech není v němčině ničím neobvyk-
lým.Dostáváme tedy Zipp - a s připojením dalších dvou hlásek
Zipper-. Koncové - er mohlo vzniknouti pouhým převodem fone-
tického koncového - a. Němci, mluvící pohraničním bavorsko-
šumavským nářečím, užívají koncového - a na místě pravopisné-
ho er. Viz Vater - fóda, Mutter - muta ! Ostatně i německy psá-
né /rychlopisný kurent/ - a lze velmi snadno čísti jako - er.
Tož tedy máme celé jméno Zipperer, tak dokonale odlišné od
českého Čiperu /ovšem s opomenutím háčku, Němcům ostatně
neznámého/, že nelze pochybovati o "německosti" onoho Zip-
perera.

Bylo by možno uvést další neméně zajímavé příklady,
podávám však jen zcela náhodný výběr několika příkladů, kte-
ré nemají za úkol odraditi badatele či genealogy od práce,
naopak, chtěl bych jen upozorniti na některá úskalí, které
jim snad při práci bude překonávati. Znalost překážek spí-
še práci usnadní.

Frant.X.Bucha

Zemfel Jiří Kajer

V prvních prázdninových dnech 17.7.1969 opustil nás náh-
le horlivý a obětavý propagátor rodopisu a vlastivědy uči-
tel a spisovatel J i ř í K A J E R . Jeho náhlý odchod,
i když byl jeho nejbližšími dříve nebo později tušen, překva-
pil. Jiří Kajer nebyl zdrav a starobního důchodu užil poměr-

ně málo.

Byl jedním z těch mnoha "kantorských harantů", kteří jako by vsáli do sebe kus toho probuzenského poslání svých otců - kantorů. Chápal se sám jako učitel kulturní práce od mladých let. Jeho otec Ferdinand Jar. Kajer, stejně jako jeho matka Růžena, pocházeli ze Spáleného Poříčí u Blovic. Na jednu z posledních jarních besed našeho kroužku přinesl mně arch s r z sáhým rodopisem, pořizeným jeho bratrem ing. smilem Kajerem a konstatoval nad ním: " Jé jsem vlastně po otcí Němec a po matce Polák." Matka pocházela z rodu Kyo-vských /přišli sem z Polska/, její otec byl hospodářským úředníkem na statku svatovítské kapituly ve Spáleném Poříčí, kde se Kajerům narodil 20. října 1904 synek Jiří. Měl ještě dvě sestry a nejmladšího bratra. Otec Ferdinand J. Kajer byl v r. 1894 členem výboru pro národopisné sbírky, které byly konány ve všech krajích před památnou Národopisnou výstavou v Praze r. 1895. Předsedou výboru byl tehdejší spálenopoříčský děkan P. Václav Koukl, jedním z členů jeho tehdejší kaplan Jindřich Š. Baar, pozdější vynikající chodský spisovatel, působící tehdy krátce ve Spáleném Poříčí. Už těmito skutečnostmi byl dán první základ obdivu a lásky jeho synka Jiřího pro lidovou kulturu, zvláště chodskou. Jako učitel působil Jiří Kajer mimo jiné právě na Chodsku, které si oblíbil tak, že se tam nejen oženil, ale po vzoru Jana Fr. Hrušky, J.Š. Baara a J. Jindřicha pokračoval tam o svých prázdninových pobytech v Postřekově ve sběru pohádek a lid. písní. Pořídil si i dudy, naučil se na ně hrát a stal se tak

praktickým propagátorem a zachovatelem nejen hry na dudy, ale i oživení chodské lidové písně a poudačky. Připravoval i rozsáhlé dílo o lidové západočeské muzice vůbec. K tomu účelu si vyžádal i svolení autora těchto řádků k použití menší biografické studie o populárním plzeňském dudáku Hynku Kaňákovi, známém dnes už jen z Němejcovy opony v plzeňském Divadle J.K. Tyla.

Jiří Kajer měl silně vyvinutý smysl pro rodovou i lidovou tradici. Prostý člověk našeho venkova byl mu základní složkou všeho kulturního dění i snažení, pramenem lidové tvořivosti epické i zpěvné - muzikální. Prožil celé dětství na plzeňském venkově. Po Spáleném Poříčí působil jeho otec v České Bříze a naposledy jako řídící učitel v Křimicích, kde předčasně zemřel po těžké chorobě r. 1919. Kajerova matka zemřela v r. 1948 a nejmladší sestra Růžena, vzorná učitelka, zemřela letos na jaře. Zvěděl o náhlé smrti svého dobrého kamaráda Jana Maura, říd. učitele v Plzni - Doubravce loni před vánocemi, lekl se přímo této zprávy. Nepřežil ho ani o půl roku. Zemřel a je pohřben jako chodský dudák a pohádkář blízko svých vzorů J.Š. Baara a J. Jindřicha na klenčském hřbitově za Soutky.

Jeho rodopisný zájem vyplýval z celého jeho vnitřního zaměření. Vyšel z lidu našeho širokého kraje, čerpal z něho pro své liter. práce, soubory lidových pohádek, poudaček a písní. / Vydal několik sbírek pohádek a písniček, zinstrumetovaných pro dudáckou muziku/, v městě se necítil doma. Zemřel bohužel uprostřed horečných a radostných příprav na

jubilejní chodskou vavříneckou pout a na soutěž dudáků ve Stakonicích, již se právě chodští dudáci, jeho přátelé i žáci, velmi aktivně zúčastní. Chodsko na svého "dudáka Jírku" nezapomene.

Miloslav Bělohlávek

Za Václavem Mentbergrem

Dne 16. prosince 1969 zemřel po krátké nemoci zasloužilý vlastivědný pracovník Plzeňska a nadšený sběratel Václav Mentberger. Naši čtenáři jej znají z jeho studie Kasejovičtí židé. Václav Mentberger se narodil 7. ledna 1886 v Kasejovicích a po absolvování plzeňské reálky nastoupil v roce 1908 do služeb dráhy. Působil převážně v Plzni a po čtyřiceti letech služby odešel jako vrchní inspektor ČSD do výslužby. Většinu svého života prožil v Plzni a v letních měsících už jako důchodce trávil vždy téměř půl roku ve svých rodných Kasejovicích. Tu ze svých bohatých sbírek, pro něž podstoupil mnoho finančních obětí, vytvořil veřejně přístupné muzeum, umístěné v bývalé synagoze, kterou dal rovněž upravit. Láska k rodné obci se projevila i tím, že jí toto muzeum odkázal.

Václav Mentberger spolupracoval s ředitelem Národopisného muzea Plzeňska Ladislavem Lábkem a od roku 1950 s Archívem města Plzně. Jeho badatelský zájem se soustřeďoval na rodné Kasejovice, sběratelství, dějiny průmyslu a hudební život v Plzni. Všechny jeho práce vycházely z upřímného nadšení pro věc, pro minulost právě tak jako jeho sběratelství.

Zdá se, jako by v něm stále žil nadšený duch slavné národopisné výstavy v Praze.

Zájemce o rodopis jistě budou zajímat stud. Václava Mentbergra: Krátké vypravování o životě J.E. pana Františka Antonína hr. ze Šporků sepsané jeho pážetem Ferdinandem Rakovským v Kuku 1. září 1778. /Vlastivědné muzeum v Kuku 1938, str. 68/, Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby / Plzeň 1940, str. 41/, Kasejovické rodiny v polovici 18. stol./Ročenka živnostenskoobchodnické záložny v Kasejovicích 1937, str. 1 - 4/, Kasejovice v pověstech :zlaté, židovské a nábožné, v rodových soupisech z let 1827 - 1834 a v náčrtku hospodářského a kulturního života /tamtéž 1941, 20 str./, Josef Skála, březnický rytec/ Bozensko IV., 1948/.

Úplný seznam prací Václava Mentbergra jsem uveřejnil v Časopise Společnosti přátel starožitností LXV 1957 na str. 224. Je jí potřebí však doplnit o studie: Tomáš Khůry a jeho továrna na kamna a hliněné zboží v Minulosti Plzně a Plzeňska I., 1958, str. 168-171, Průmyslová keramika Dubského z Vitinovi tamtéž II. 1959, str. 171 - 174, Kasejovičtí židé ve Zpravodaji přátel rodopisu a heraldiky 1969, str. 49 - 62.

Pro náš Zpravodaj napsal v poslední době dosud neuveřejněnou studii o vlastním rodě " O Mentbergrech v Kasejovicích". Rodopis považoval V. Mentberger za významnou složku vlastivědného bádání. "Rod, toť peníz v celkovém bohatství národa, počet obou ovlivňuje dění ve světě" začíná tuto svou poslední studii poněkud nostalgicky laděnou, poněvadž nyní po bohatě rozvětveném rodě po 300 let kvetoucím v Kasejovicích,

už v rodné obci nežije žádný jeho příslušník. V Kasejovicích Mentbergrové vymřeli. Výsledky pilné a nadšené práce pro vlastivědu a sběratelství však zde zůstávají a v nich bude stále žít vzpomínka na Václava Mentbergra.

Miloslav Bělohlávek

Soupis fondů okresních archivů

Jak vyplynulo ze všech metodických článků v našem Zpravodaji, je zřejmé, že rodopisný badatel se nemůže obejít bez archivů a to jak státních tak i okresních a městských. Ostatně každý trochu zkušenější genealog to ví. Málokdy se však stane, že rodopisec nachází své předky pouze v jednom místě či kraji. Většina z nás má své předky rozseté po celých Čechách, někdy i na Moravě a často i v sousedních zemích. Tu je jeho práce již ztížena.

Rozptýlením předků vyvstává nutnost studovat v různých archívech. Při takovémto studiu se někdy těžko shledávají údaje o uložení archivního materiálu, jeho kompletnost i druhy jednotlivých archiválií, v nichž bychom mohli najít zprávy o svých předcích. Vždyť leckteré údaje najdeme mimo základní prameny jako jsou matriky, pozemkové knihy a katastry. Velmi často nám poslouží i cechovní materiály, archívy škol, spolků, městské knihy apod.

Zájem badatelů vedle jiných důvodů to byl, který vedl archivní správu min. vnitra k tomu, že již před více jak patnácti lety stanovila jako jeden z hlavních úkolů archivům všech druhů vypracování průvodců po archívu. Od té doby jich

vyšla už pěkná řádka a to jak průvodců po státních archívech tak i okresních a městských. Tyto průvodce seznamují veřejnost dosti podrobně s materiálem, který je v nich uložen.

Vzhledem k tomu, že některé okresní archívy nemají dosud průvodce a že vypracování průvodců je dosti náročná práce i časově a vyžaduje už dokonale uspořádaný stav archívu, vznikají rovněž různé potíže s tiskárnami a tím i oddalování vydání, rozhodla se archivní správa min. vnitra, aby státní archívy vydaly rozmnoženou formou souhrnné přehledy o fondech a sbírkách okresních a městských archivů v kraji.

Účelem těchto soupisů je podat aspoň základní informace o fondech a sbírkách okresních archivů v kraji, o jejich stavu a uložení. Je to tedy jakási orientační pomůcka pro badatele.

Soupisy jsou vydány již pro všechny kraje v Čechách a na Moravě až na kraj Středočeský, který je však již v tisku.

Jsou to následující publikace/vzhledem k tomu, že soupis zpracovávalo vždy více autorů, vynechávám jejich jména/:
Okresní archívy Jihočeského kraje, Státní archív Třeboň, odd. Č. Budějovice 1966, str. 370,

Přehled fondů archivů národních výborů Jihomoravského kraje, Státní archív Brno 1966, str. 272,

Archívy národních výborů Severomoravského kraje. Státní archív Opava 1967, str. 360,

Okresní archívy Východočeského kraje. Státní archív Zámbrsk 1968, str. 485,

Okresní archívy Severočeského kraje. Státní archív Litoměřice 1968, str. 247

Okresní archívy Západočeského kraje. Státní archív Plzeň 1969, str.348.

Schéma zpracování u všech publikací je obdobné, jen někde je podrobnější, jinde opět stručnější. Po úvodu následuje nástin územního a správního vývoje příslušného kraje/tj.politická, soudní, finanční, církevní správa a školství/,přehled vývoje organizační sítě archívů národních výborů v kraji a stručná charakteristika jednotlivých archívů. Nejvýznamnější část knihy je popis fondů a sbírek, následuje přehled vydaných archívních pomůcek a všeobecné literatury o fondech, rejstřík věcný a rejstřík jmenný původců pozůstalostí.

Pro uživatele je nejdůležitější popisná část. Seřazena je abecedně podle míst a v závorce je uveden příslušný okresní archív, kde jsou materiály uloženy. Uvnitř každého místa jsou fondy rozděleny na okresní,místní,písemné pozůstalosti a sbírky.Okresní fondy jsou uváděny v pořadí:politická správa,finanční správa, samospráva,národní výbory,justiční správa,zdravotní a sociální ústavy, kulturní a osvětové instituce,hospodářské instituce,zájmové organizace,politické strany, společenské organizace a spolky.Fondy živnostenských společenstev v sídlech okresních úřadů a soudů jsou uvedeny mezi fondy okresními,v ostatních obcích mezi fondy místními.Místní fondy jsou řazeny obdobně,za archívy měst a obcí jsou národní výbory, cechy, místní školní rady,školy, sociální a zdravotní ústavy, kulturní a osvětové organizace, hospodářské a církevní instituce, společenské organizace a spolky. Vzhledem k tomu, že v okresních archívech je uložen velký počet fondů, musel se přehled omezit jen na název a časový rozsah.

Vydání zmíněných popisů archívních fondů okresních archívů a městských /dnes archívů měst Brna,Ostravy a Plzně / je velmi záslužným činem. Informuje, i když velmi stručně, o velkém bohatství těchto archívů a je pro zájemce první pomůckou, která mu dá informace a případně i poučení, zda byly již vydány podrobnější pomůcky k jednotlivým archívům.

Obdobným způsobem byly a jsou vydány státními archívy i přehledy archívních fondů podnikových archívů, které slouží především zájemcům o dějiny dělnického hnutí, průmyslu a pod.

Všechny uvedené pomůcky byly vydány v omezeném počtu a jsou neprodejné. Jsou však zájemcům k dispozici ve státních i okresních a městských archívech, ve vědeckých ústavech a pod., kde si je mohou vypůjčit.

Knihy smolné

Nakladatelství Kruh v Hradci Králové vydalo v roce 1969 edici pardubických smolných knih z let 1538 až 1626, které připravil k edici Zdeněk Bičík /str.173, Kčs 17/. Smolné knihy jsou velmi vzácným pramenem, který nás seznamuje se středověkým hrdebním soudnictvím. Zachycují zápisy výpovědí osob podezřelých z hrdebních zločinů,výpovědí, které vyšetřovanci učinili před hrdebním právem dobrovolně, nebo jež byly vynuceny na mučení. Nejčastější delikty zachycené ve smolných knihách jsou krádeže,loupeže na svobodných silnicích, odlození a zabití dítěte,vraždy, cizoložství, dvojženství,žhářství,svatokrádež,čarodějnictví,falšování mince nebo listin, sodomství,smilnictví,

znásilnění atd. Rozsudky byly kruté: určovaly odsouzené k smrti oběšením, stětím mečem, upálením, zahrabáním za živa a probití kulem, vpletením do kola, trhání kleštěmi; lehčími tresty byly např. pranýř, mrskání metlami nebo označení cejchem.

V řadě českých měst byly tyto knihy vedeny, ne ve všech se však zachovaly. Některé už byly vydány jako např. rokycanská, tábořská, milevská, bystrá, dobroušská, smidarská, solnická kniha aj. Pozornost byla věnována i rozboru jazyku těchto knih, neboť jde o zajímavý filologický materiál. Kniha Zdáčička rozhojňuje tedy řadu těchto cenných materiálů, které svým obsahem jsou i jistými kuriozitami a svou úděsností jsou otřesným čtením. Poskytují však obraz života tehdejší společnosti i když z té nejčernější stránky.

M.B.

Rodopisná hlídka

Ing. Vojtěch Kulda starší, Plzeň, Raisova 30 hledá:

Datum a místo narození Franze Fabingera, rozeného v letech 1760-1763, syna sedláka Josefa Fabingera z Koclářova No 34-35/Ket - zelsdorf/u Dvora Králové nad Labem. Ostatní sourozenci se narodili v Koclářově, jen Franz a Suzanna někde na Žireckém/jezuitském/panství /Schürz/, kde byl jejich otec asi správcem panského dvora. Podle rodinné tradice se vrátil při selských bouřích kol r. 1775 zpět do Koclářova, kde koupil 19. července 1768 od tchána Hans George Seppera - Rindta statek No 34-35.

Ing. Jiří Oliva, Lučice č. 59, pp. Chlumeck nad Cidlinou okres Hra-

dec Králové hledá vše, co se týká jména Oliva. Pátrá po rodu V.K. Klicpery a K.H. Máchy a Josefa Váchala - nemanželský syn Aleše - Liežce /grafik/.

Dotaz Jaroslava Smrčky, Říčany u Prahy 2, č. 88.

1. Je souvislost mezi jihočeským rodem Smrčků z Mnichu se soukenickým tovaryšem Smrčkem z Humpolce, rozeného 1616 ?
2. Marně pátrám po životě členů rodiny Růženy Smutné, roz. 1863 v Táboře, dc. presidenta krajského soudu Fr. X. Smrčky, provdané 1882 za Jana Smutného, zemřela 22.5.1900 v USA, Newark N.Y. Belmont Ave. No 14. Horlivě se zúčastnila českého života v USA. Její dcera Marie Aloisie roz. 1885 se provdala za pošt. úředníka. Její syn Josef byl rozený 19.3.1892 v Newarku. Její manžel Hans Smutný vydával čs - americké pohlednice Nazdar.

Ing. Vojtěch Kulda

Onomastika - dříve zv. onomatologie - nauka o vzniku vlastních jmen živých bytostí a neživých věcí.

Upozorňujeme naše čtenáře - zájemce o antroponomastiku/nauka o vlastních jménech lidských / a o toponomastiku / nauka o vlastních jménech zeměpisných a místopisných / na výborný časopis "Zpravodaj místopisné komise ČSAV", který vychází již v X. ročníku.

Tak např. v č. 1 z r. 1969, str. 17 až 19 pojednává Ant. Maček o rozlišovacích a posměšných přezdívkách rodin, jejichž jméno se vícekrát vyskytuje v Doubravici podlíz Dvora Králové n/Labem. Týž autor v č. 2, str. 254 až 256 se zabývá po-

181

směšnými a škádlivými přezdívkami obcí na Královodvorskú.

Josef Hála vysvětluje velmi působivě v č. 2, str.205 až 208 jak vznikaly na vesnici názvy po chalupách /Bukové a Věšín u Rožmitálu pod Třemšínem/.

Sdělení

Kronikář Jan Stupka z Nalžovských Hor na Klatovsku zpracoval zápisy z historie rodů ve třech sloučených obcích Nalžovy, Stříbrné Hory, Zahrádka od r. 1850 do 1966 / 370 stran/.
Pravda, 12.6.1969

Oznámení

Státní archiv v Plzni, badatelna v Sedláčkově ul.44, soustředil do Plzně všechny starší matriky/zhruba do let 1850 - 1870/ z celého Západočeského kraje včetně Karlovarska. Umožní to lepší využití tohoto materiálu.

Zároveň byla pobočka tohoto archivu Klášterce a Kadaně přestěhována do Žlutic. Je zde soustředěn materiál pro Karlovarsko a Chebsko.

=====

Z p r a v o d a j
pro přátele rodopisu a heraldiky

Vydává Západočeské nakladatelství v Plzni pro vnitřní potřebu Archívu města Plzně. Redaktor publikace Dr.Miloslav Bělohávek.Redakce Archív města Plzně,Veleslavínova 19. NV města Plzně škol.1677/69/Šind.TS 02/65. - Listopad,prosinec.-

Cena dvojčísla 2.50 Kčs .